

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 13 czerwca 2017 r.

Poz. 2838

UCHWAŁA NR XLV/371/17 RADY MIEJSKIEJ W ŚRODZIE ŚLĄSKIEJ

z dnia 31 maja 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Środa Śląska na lata 2017-2020

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r. poz. 446), oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Środa Śląska na lata 2017-2020, w brzmieniu **załącznika** do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Środy Śląskiej.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej:
K. Grabowiecki

Załącznik do uchwały Nr XLV/371/17
Rady Miejskiej w rodz. 1 skiej
z dnia 31 maja 2017 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY
ŚRODA ŚLĄSKA NA LATA 2017-2020**

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ	17
4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW	19
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	22
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	55
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	102
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	104
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	112
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	113
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	114
12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	122

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY ŚRODA ŚLĄSKA

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Środa Śląska na lata 2017 – 2020 jest ukierunkowanie polityki Samorządu, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

Konieczność opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest nałożona przez art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który stwierdza, iż:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
  - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
  - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
  - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
  - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
  - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
  - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
  4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
  5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
  6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2014, poz. 1446 z późn. zm.).

Obowiązująca Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto, w art.6, ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl tejże ustawy, ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi;
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
- c) dziełami architektury i budownictwa;
- d) dziełami budownictwa obronnego;
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi;
- f) cmentarzami;
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. Z 2012 r. poz. 642 ze zmianami);
- f) instrumentami muzycznymi;
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;

- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
  - b) cmentarzyskami;
  - c) kurhanami;
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej” (art. 6.2.).

Ustawa w art. 7 określa także formy i sposób ochrony zabytków.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Jak wspomniano art. 87 Ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,

- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji planów zagospodarowania przestrzennego województwa.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U z 2016 poz. 446)

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. Z 2016 r. poz. 778 z późn. zm.).

Na mocy ww. ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt. 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt. 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt. 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt. 3),
- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt. 4),
- określa się w zależności od potrzeb granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt. 6).

Wymagania koncepcji ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt. 2; art. 47, ust. 2, pkt. 2). Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U z 2016 poz. 290 z późn. zm.)

Przepisy ww. ustawy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt. 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od

przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust 3, pkt. 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia - wnosi sprzeciw, w drodze decyzji. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko;
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów;
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa - w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie

tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 39, ust. 2).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2016 poz. 239 z późn. zm.)

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. W zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt. 16).

Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 519 z późn. zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2016 poz. 2134 z późn. zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt. 5).

Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immamentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust, pkt. 3 park krajobrazowy.

Zgodnie z art. 16, ust. 1,; park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Zarówno ustanowienie parku krajobrazowego jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2016 poz. 2147 z późn. zm.)

W świetle art. 6 pkt. 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 67). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę (art. 68, ust. 3). Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust 4).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 716 z późn. zm.).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt. 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.)

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2012 roku, poz. 987 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 roku, poz. 642 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. z 2016 poz. 1506 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz.U. z 2015 poz. 2160 z późn. zm.).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. z 2011 nr 113 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów,
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. W sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 poz. 1789),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. W sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 399).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. Z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za Pomnik Historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać

także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z 26 maja 2011 r. W sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 Nr 113, poz. 661).

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę Pomnika Historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2017 w całym kraju znajduje się 70 miejsc i obiektów uznanych za Pomnik Historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2014-2017

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Środa Śląska opiera się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy.

Jednym ze strategicznych założeń krajowego programu jest wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego. Program stwierdza, iż jakościowa przemiana w zakresie ochrony zabytków w Polsce może nastąpić jedynie dzięki łączeniu zasobów, lepszemu sieciowaniu struktur i działań organów ochrony zabytków.

Rolą programu krajowego jest tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie. Jak mówią zapisy tego dokumentu za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli oraz od stopnia zaangażowania tych podmiotów będą zależały realne efekty podejmowanych działań.

Głównym celem Programu jest „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”. Cel ten realizowany będzie poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

W ramach celu szczegółowego 1 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską,
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków,
7. Kontynuacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

W ramach celu szczegółowego 2 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

W ramach celu szczegółowego 3 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa,
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. w odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju

w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 - 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. w programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet i tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO DO ROKU 2020

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXII/932/13 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego dnia 28 lutego 2013 r. Strategia wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Zasadnicze filary, na którym opierać się będzie rozwój Dolnego Śląska, to produkcja oraz usługi. Bogactwa naturalne, zasoby wiedzy oraz walory środowiska przyrodniczego i kulturowego, przygraniczne położenie pozwolą na zwiększenie znaczenia Dolnego Śląska jako silnego regionu gospodarczego, realizującego model wzrostu złożony z:

- „Autostrady Nowej Gospodarki”- obszaru dynamicznego rozwoju przemysłu opartego na najnowocześniejszych technologiach oraz nowoczesnych usługach, skupionych wokół istniejących i projektowanych ciągów komunikacyjnych (transportowych i teleinformatycznych).
- Obszarów o wybitnych wartościach przyrodniczych, uzdrowiskowych i kulturowych.

Strategia podkreśla wysoki potencjał turystyczny Dolnego Śląska, o czym decydują między innymi:

- zróżnicowane walory krajobrazowe, przyrodnicze, w większości objęte ochroną prawną,
- walory kulturowe (zwłaszcza zasoby dziedzictwa materialnego).

Dokument stwierdza fakt, że województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce, ponad 83000 obiektów zabytkowych. Najwyższy udział w zasobach krajowych (24%) posiadają zespoły rezydencjonalne - zamki i pałace, oraz towarzyszące im zabytkowe założenia kształtowanej zieleni - parki i ogrody (12%).

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego określa cztery podstawowe obszary integracji:

1. Wrocławski Obszar Integracji - Wrocław i otaczający go obszar, posiadający z nim silne powiązania funkcjonalne,
2. Legnicko - Głogowski Obszar Integracji - obszar zagłębia miedziowego oraz jego zaplecza (szczególnie istotny z punktu widzenia gminy),
3. Sudecki Obszar Integracji - południowy obszar województwa,
4. Zachodni Obszar Integracji - tereny leżące przy zachodniej granicy regionu.

Działania związane z ochroną zabytków, wpisują się w cele związane z wieloma aspektami działań przewidzianych przez strategię, lecz głównie w działania związane z rozwojem turystyki. Turystyka powinna stanowić jeden z filarów rozwoju społecznego i gospodarczego regionu. Materialne i kulturowe atrakcje należy wykorzystać dla rozwinięcia produktów turystycznych, zwłaszcza na bazie uzdrowisk oraz ofert adresowanych zarówno do Dolnoślązaków, ale także do osób spoza regionu. Poza aspektami rekreacji i wypoczynku turystyka winna być wykorzystana jako instrument procesu edukacyjnego i wychowawczego.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XLVIII/873/2002 z dnia 30 sierpnia 2002 r. Dokument ten określa cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa, ustala priorytety polityki przestrzennej województwa i kierunki polityki przestrzennej dla obszarów problemowych.

Jako jeden z celów strategicznych rozwoju przestrzennego województwa dolnośląskiego wyznaczono ochronę dziedzictwa kulturowego – udostępnienie dziedzictwa kulturowego społeczeństwu i włączenie we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne. Za konieczne uznano utrzymanie odrębności kulturowej

i krajobrazowej regionu dolnośląskiego o historycznie ukształtowanej, wielonarodowościowej tożsamości, odtworzenie wartości obszarów o najcenniejszych walorach krajobrazu historycznego, rehabilitację historycznie ukształtowanych kultur narodowych regionu w sferze materialnej i duchowej. Plan zakłada pozyskiwanie nowych właścicieli dla zasobu zabytków rezydencjonalnych znajdujących się w gestii Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa i dalszą prywatyzację pozostałych zasobów zabytkowych będących własnością Skarbu Państwa, przy zachowaniu ich wartości historycznej i kulturowej. w strefie kulturowej opracowano system ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wskazano następujące cele polityki przestrzennej:

1. tworzenie uwarunkowań przestrzennych sprzyjających utrwaleniu wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności,
2. ochrona, rewaloryzacja oraz udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego,
3. wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu rozwoju gospodarczego oraz promocji województwa dolnośląskiego.

Ustanowiono zasady realizacji celów polityki przestrzennej systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, do których zalicza się:

- kompleksowość działań ochronnych i rewaloryzacyjnych,
- wprowadzanie nowych form ochrony dziedzictwa kulturowego,
- łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska,
- promowanie regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

W strefie tej zaplanowano kierunki działań polityki przestrzennej, m.in.:

1. Wspieranie działań służących poprawie stanu obiektów zabytkowych poprzez:
  - a) kompleksową rewaloryzację obiektów i zespołów zabytkowych włączonych do stref konserwatorskich,

- b) ustanawianie nowych form ochrony poprzez tworzenie parków i rezerwatów kulturowych,
  - c) prowadzenie działań rewaloryzacyjnych pod kątem tworzenia atrakcyjnych ofert inwestycyjnych o charakterze kulturotwórczym, społecznym i gospodarczym, niekolidujących z charakterem i pierwotną funkcją obiektów zabytkowych.
2. Zachowanie, ochrona i rewaloryzacja historycznych układów przestrzennych poprzez:
- a) opracowanie programów kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich z zachowaniem wszelkich wymogów konserwatorskich oraz programów zagospodarowania tych obszarów, zapewniających im jednocześnie ochronę przed uciążliwościami ze strony działalności gospodarczej oraz zagrożeniami wynikającymi z oddziaływania układów komunikacyjnych,
  - b) eksponowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych miejscowości, takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków, ratuszy nawiązując tym samym do dawnej tradycji charakterystycznej dla panoram śląskich miast,
  - c) podejmowanie działań rewaloryzacyjnych zespołów staromiejskich według priorytetów wynikających z wartości historyczno-artystycznych o znaczeniu europejskim oraz o znaczeniu lokalnym. Ponadto wskazano konieczność objęcia kompleksową rewaloryzacją zespołów urbanistycznych położonych m.in. na obszarach proponowanych parków i rezerwatów kulturowych.
3. Ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach artystycznych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie proponowanych form ochrony:
- a) Strefa „A” - pełnej ochrony konserwatorskiej - dla obszarów uznanych za szczególnie ważne jako materialne świadectwo historyczne, w których elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w prawie nienaruszonym stanie lub zostały tylko nieznacznie

- zniekształcone i stanowią harmonijną całość w krajobrazie lub jego dominantę,
- b) Strefa „B” - częściowej ochrony konserwatorskiej - dla obszarów, w których elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stosunkowo dobrym stanie, a krajobraz zachował swój historyczny charakter i harmonie. Obszary objęte strefą podlegają rygorom konserwatorskim w zakresie utrzymania zasadniczych elementów struktury przestrzennej i utrzymania istniejącej substancji zabytkowej,
  - c) Strefa „W” - ochrony stanowisk archeologicznych - obejmująca stanowiska archeologiczne o własnej formie terenowej, takie jak grodziska, forty, ruiny, zamków, hałdy i szyby górnicze.
4. Utworzenie parków i rezerwatów kulturowych w celu ochrony, utrzymania i wyeksponowania unikatowych walorów krajobrazowych, przyrodniczych, kulturowych, historycznych i architektonicznych województwa,
  5. Zachowanie, ochrona i rewaloryzacja obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej,
  6. Ochrona, zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych,
  7. Tworzenie atrakcyjnych ofert inwestycyjnych o charakterze kulturotwórczym, społecznym i gospodarczym, których funkcjonowanie powinno sprzyjać utrzymaniu i wspomaganiu zasobów środowiska kulturowego,
  8. Zagospodarowanie pasma Drogi Śródsudeckiej poprzez wykorzystanie i dostosowanie zasobów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystyczno-rekreacyjnej,
  9. Objęcie ochroną sudeckiej zabudowy o cechach regionalnych, ze szczególnym uwzględnieniem zabudowy powstałej pod wpływem kultury łużyckiej, poprzez opracowanie programów ratowania sudeckiego budownictwa regionalnego oraz zagospodarowanie obiektów nieposiadających właściciela,

10. Rewaloryzacja obszarów zabudowy przemysłowej oraz obiektów i urządzeń technicznych,
11. Przy zagospodarowaniu pozostałych obszarów zalecono kontynuowanie tradycji architektonicznych regionu w zakresie skali, formy, detalu, materiału nowowznoszonej zabudowy oraz wpisanie jej w historycznie ukształtowaną przestrzeń.

Kierunki polityki przestrzennej wyznaczono w ramach strefy gospodarczej, a także w strefie rozwoju turystyki i wypoczynku. Jedną ze stref rozwoju turystyki dla funkcji aktywno-krajoznawczej jest turystyka związana z obiektami i terenami przemysłowymi. Działaniami mającymi służyć temu zadaniu są:

- zwiększenie atrakcyjności obszarów i obiektów przemysłowych i poprzemysłowych poprzez umożliwienie wprowadzenia funkcji turystycznych oraz rewitalizację tych obszarów,
- ochrona i rewaloryzacja cennych obiektów i obszarów poprzemysłowych.

DOLNOŚLĄSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2015 – 2018

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami jest obszernym dokumentem, który w sposób wyczerpujący porusza tematykę dolnośląskiego dziedzictwa kulturowego. w jego ramach opisane zostały wszystkie typy obiektów zabytkowych, a także przedstawiono dokładną macierz analizy SWOT dla zasobu zabytkowego z terenu województwa. Program nie posiada odniesień do terenu gminy Środa Śląska.

W treści dokumentu do realizacji wyznaczono cele, w ramach których wyszczególniono priorytety i kierunki działań.

Celem strategicznym dokumentu jest „Zwiększenie roli dziedzictwa kulturowego w rozwoju społecznym i ekonomicznym Dolnego Śląska”. Realizacja celu obejmować będzie szeroko pojętą rewitalizację, rewaloryzację czy adaptację obiektów i zespołów zabytkowych. Cel strategiczny realizowany będzie w oparciu o dwa cele

kierunkowe:

Cel kierunkowy 1 ZABEZPIECZENIE I ZAGOSPODAROWANIE POTENCJAŁU KULTUROWEGO REGIONU

Priorytet 1: Ochrona i rewitalizacja zabytków

Kierunek działania 1.1. Ratowanie zabytków najbardziej zagrożonych

1. zabezpieczanie przed dalszą dewastacją zabytków zrujnowanych,
2. ochrona obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą,
3. przeciwdziałanie wyburzaniu zabytków ze względu na ich zły stan techniczny.

Kierunek działania 1.2. Dokumentowanie i badanie dziedzictwa kulturowego

1. wspieranie działań konserwatorskich zmierzających do wpisywania zabytków do rejestru zabytków i do ewidencji zabytków,
2. wsparcie działań, mających na celu poprawę stanu dokumentacji i inwentaryzacji dziedzictwa materialnego i niematerialnego, w tym szkoleń z zakresu wykonywania nowoczesnych dokumentacji skierowanych do sektora samorządowego (np. konferencje i warsztaty doskonalące w zakresie GEZ),
3. działania wspierające starania o wpisywanie dziedzictwa województwa dolnośląskiego na listy Pomników Historii, UNESCO itp.,
4. pomoc w utworzeniu i uruchomieniu programów ewidencjonowania i porządkowania danych o zabytkach w formie elektronicznej z wykorzystaniem najnowszych metod gromadzenia informacji,
5. wsparcie opracowywania i publikacji profesjonalnych katalogów zabytków sztuki.

Kierunek działania 1.3. Promocja dobrych praktyk w zakresie ochrony i rewitalizacji dziedzictwa kulturowego

1. wspieranie starań o zachowanie historycznego ładu przestrzennego

dolnośląskich miast i wsi poprzez przeciwdziałanie naruszającym go inwestycjom i wspieranie inicjatyw mających na celu interaktywną wymianę informacji na temat firm i osób świadczących usługi w zakresie prac remontowych i budowlanych w zabytkowych obiektach (projektanci, architekci, murarze, malarze, kamieniarze pozłotnicy, parkieciarze i inni specjaliści),

3. wspieranie inwestorów poprzez udzielanie informacji na temat źródeł finansowania projektów w zakresie ochrony i rewitalizacji obiektów zabytkowych,
4. wspieranie podmiotów organizujących konferencje i warsztaty poświęcone ochronie i zagospodarowaniu zabytków.

Kierunek działania 1.4. Wsparcie specjalistycznego kształcenia w zakresie opieki i ochrony zabytków

1. wsparcie i organizacja szkolnictwa specjalistycznego w zakresie konserwacji zabytków (np. kamieniarstwo, snycerstwo, parkieciarstwo),
2. promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie zawodów ginących (np. ludwisarz, pozłotnik, kowal, introligator, garncarz, bednarz, zdun).

Priorytet 2: Zwiększenie potencjału ekonomicznego regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe

Kierunek działania 2.1. Rozwój turystyki kulturowej

1. działania zapewniające dostępność obiektów zabytkowych regionu,
2. uczestnictwo w krajowych i międzynarodowych targach turystycznych,
3. uwzględnianie celów i priorytetów turystycznych w organizacji i rozwoju sieci komunikacji w regionie,
4. współpraca transgraniczna z państwami sąsiedzkimi i ponadregionalna z województwami lubuskim, wielkopolskim, opolskim i śląskim w zakresie promowania wspólnego dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 2.2. Nowoczesne zagospodarowanie obiektów zabytkowych

1. wypracowanie przyjaznych mechanizmów konkursowych, promujących rozwiązania sprzyjające ochronie zabytku i nadaniu mu funkcji związanej z potrzebami społeczności lokalnych,
2. uwzględnianie rewitalizowanych zabytków w strategiach regionalnych, planach zagospodarowania przestrzennego i innych,
3. wsparcie inicjatyw mających na celu tworzenie nowych miejsc pracy przy obiektach zabytkowych.

Kierunek działania 2.3. Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego w dziedzinie zagospodarowania dóbr kultury

1. wprowadzenie zachęt dla inwestorów – właścicieli i użytkowników – podejmujących się rewitalizacji i zagospodarowania obiektów zabytkowych,
2. włączenie właścicieli i użytkowników zabytków w proces ustalania możliwych form użytkowania obiektów zabytkowych i poszukiwania nowych funkcji, zakładających integralną ochronę zabytkowych przestrzeni i ich wyposażenia.

Cel kierunkowy 2 ZAANGAŻOWANIE SPOŁECZNE W ZAKRESIE OCHRONY I PROMOCJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Priorytet 1: Pogłębianie poczucia odpowiedzialności za wielokulturowe dziedzictwo regionu

Kierunek działania 1.1. Intensyfikacja działań edukacyjnych

1. wprowadzanie profilowanych zajęć edukacyjnych w szkołach na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
2. organizowanie otwartych imprez informacyjnych i warsztatów w celu kształcenia umiejętności korzystania z portali informacyjnych poświęconych dziedzictwu kulturowemu regionu,
3. wsparcie organizacji szkoleń i konferencji propagujących wiedzę nt.

dziedzictwa kulturowego regionu kierowanych do mieszkańców i środowisk opiniotwórczych.

Kierunek działania 1.2. Poszerzanie kompetencji nauczycieli w zakresie wiedzy o regionie

1. szkolenie nauczycieli w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Dolnego Śląska,
2. wspieranie inicjatyw mających na celu przygotowanie pomocy dydaktycznych do edukacji regionalnej.

Kierunek działania 1.3. Intensyfikacja działań popularyzatorskich w zakresie dziedzictwa kulturowego regionu

1. upowszechnienie dostępu do cyfrowych baz danych dotyczących dziedzictwa kulturowego,
2. opracowanie na bazie istniejącej literatury przedmiotu serii krótkich przewodników, atrakcyjnych w przekazie, nowoczesnych w formie i poprawnych merytorycznie,
3. dbałość o miejsca pamięci i martyrologii (wsparcie działań konserwatorskich, tablice informacyjne).

Kierunek działania 1.4. Promocja specyficznych wartości kulturowych jako marki Dolnego Śląska

1. promocja regionalnych produktów turystycznych i wybranych walorów kulturowe regionu, np. architektury militarnej, sakralnej, kuchni regionalnej,
2. podejmowanie i wspieranie działań reklamowych o zasięgu lokalnym i ponadregionalnym (telewizja, radio, Internet),
3. zabezpieczenie charakteru tradycyjnej zabudowy, propagowania typowych dla danego regionu (miejsca) formy zabudowy,
4. zachowanie dominant w krajobrazie jako elementów wyróżniających dolnośląskie miejscowości.

Priorytet 2: Aktywizacja społeczności i podmiotów lokalnych

Kierunek działania 2.1. Wspieranie organizacji pozarządowych i liderów lokalnych w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego

1. ożywienie funkcji społecznego opiekuna zabytków,
2. wspieranie proturystycznych projektów rewitalizacyjnych,
3. wsparcie oddolnych inicjatyw na rzecz ochrony pamięci i dziedzictwa kulturowego „w skali mikro” (obejmujących np. wieś, dawny klucz dóbr),
4. wykorzystywanie sieci placówek muzealnych i bibliotecznych do budowania aktywności lokalnych społeczności w oparciu o dziedzictwo historyczne i kulturowe okolicy,
5. organizacyjne i materialne wspieranie autentycznych przejawów kultury ludowej.

Kierunek działania 2.2. Wspieranie współpracy międzysektorowej i inicjatyw ponadlokalnych

1. promocja działań przekraczających granice administracyjne i obejmujących obszary stanowiące historycznie zwartą całość,
2. wspieranie inicjatyw o już ugruntowanej pozycji (np. Europejskie Dni Dziedzictwa, konkurs „Przyjazna Przestrzeń Publiczna”, Dolnośląski Festiwal Architektury itp.).

Kierunek działania 2.3. Upowszechnianie kreatywnych postaw wobec dziedzictwa kulturowego

1. rozszerzanie zasobów portalu e-DS przy wykorzystaniu aktywności społecznej,
2. promocja istniejących w regionie tematycznych baz danych i działań opartych na folksonomii,
3. wspieranie oryginalnych przedsięwzięć i inicjatyw wykorzystujących

zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego regionu.

Program zwraca również uwagę, że w polityce jednostek samorządu terytorialnego i pozostałych instytucji związanych pośrednio lub bezpośrednio z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego powinna być również umiejętność właściwego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego. Proces właściwego zarządzania zasobami przyczyni się m.in. do kreowania dochodów i pobudzania zatrudnienia w regionie w określonych obszarach związanych m.in.: z turystyką kulturową, nieruchomościami zabytkowymi, tradycyjnymi uprawami, rzemiosłem, sztuką regionalną, etc. Ponadto wpłynie na estetykę miejsca oraz jego walory ekologiczno-przestrzenne.

PROGRAM ROZWOJU TURYSTYKI DLA WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych o charakterze kulturowym zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa.

Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej. Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że m.in.:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe dają możliwość tworzenia i eksploatacji szlaków krajoznawczych,
- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych wykorzystujących lokalizację rzadkich miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej.

Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez.

Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą m.in.: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU ŚREDZKIEGO

Na rok 2017 powiat średzki nie posiada opracowanego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA I GMINY ŚRODA ŚLĄSKA

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Środa Śląska wskazane zostały zagadnienia i wytyczne konserwatorskie dotyczące wszystkich miejscowości gminy. Zgodnie z art. 19 ust 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w planie miejscowym, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W zakresie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej wyznaczono na rysunku studium strefy ochrony konserwatorskiej: „A”, „B”, „K”, „E” oraz „W” i „OW”.

Na obszarach przewidzianych pod nowe zainwestowanie, położonych w strefach i w sąsiedztwie stref ochrony konserwatorskiej należy ograniczyć niewłaściwe „łączenie” współczesnej zabudowy z historycznymi układami przestrzennymi. Zespoły nowej zabudowy mieszkaniowej i przemysłowej, obce w zachowanym krajobrazie kulturowym, należy lokować w wyraźnej separacji od historycznych układów przestrzennych. Postuluje się o pozostawienie wyraźnej strefy niezabudowanej pomiędzy zespołami współczesnej zabudowy a historycznymi założeniami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zabytkowymi zespołami budowlanymi. Na obszarach zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych należy wyeliminować możliwość kształtowania zabudowy na zapleczu historycznych działek. Założeniem winno być docelowe dążenie do utrzymania i odtworzenia zabudowy mieszkaniowej w granicach historycznych działek, a nowe budynki, dostosowane do charakteru zabudowy poszczególnych miejscowości, należy lokować jako uzasadnione historycznie uzupełnienie przestrzeni. Ponadto wskazuje się na lokowanie nowej zabudowy w logicznym rozwinięciu przy istniejącej siatce dróg.

Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar, na którym elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym. W strefie tej zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową. Strefa „A” równoznaczna jest ze strefą ochrony zabytków archeologicznych. W zakresie ochrony zabytków archeologicznych obowiązują ustalenia jak dla stanowisk archeologicznych.

Strefą „A” na terenie miasta i gminy Środa Śląska objęto następujące obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków lub postulowane do umieszczenia w rejestrze zabytków:

Środa Śląska: miasto średniowieczne, decyzja nr 501 z dn. 24.08.59 r. pozostałości obwarowań miejskich, decyzja nr 1235 z dn. 21.12.64 r., zespół kościelny: kościół parafialny św. Andrzeja Apostoła, decyzja nr 82 z dn. 29.03.49 r., dzwonnica, decyzja nr 141/A/02/1-4 z dn. 12.11.02 r., cmentarz katolicki decyzja nr 141/A/02/1-4 z dn. 12.11.02 r., zespół klasztorny franciszkanów: kościół klasztorny, ob. parafialny św. Krzyża i klasztor, ob. szkoła, decyzja nr 1234 z dn. 21.12.64 r., zamek książęcy (relikty pod ziemią) decyzja nr 1665 z dn. 7.05.66 r., ratusz, ob. Muzeum Regionalne, decyzja nr 1236 z dn. 21.12.64 r., dom mieszk., ob. biura Prokuratury Rejonowej, decyzja nr 542/W z dn. 26.11.82 r., poczta, decyzja nr 710/W z dn. 21.06.95 r., dawny kościół szpitalny NMP, ob. pomocniczy, decyzja nr 981 z dn. 17.06.63 r., zespół pałacowo-parkowy: pałac i park pałacowy, decyzja nr 434/W z dn. 7.03.79 r.;

Buczki dwór z bezpośrednim otoczeniem;

Bukówek: zespół kościelny: kościół filialny św. Jerzego, decyzja nr 1651 z dn. 7.05.66 r. i cmentarz katolicki z XIV w., zespół kościelny : kościół ewangelicki i cmentarz ewangelicki, decyzja nr 739/W z dn. 24.12.98.;

Cesarzowice: zespół kościelny: kościół filialny św. Marcina i cmentarz katolicki, decyzja nr 1202 z dn. 14.12.1964 r., 14.07.1977 r., zespół dworski obejmujący dwór z XVIII w. i park dworski z XIX w.

Chwalimierz: zespół pałacowy, decyzja nr 395/W z dn. 4.10.77 r., park pałacowy decyzja nr 226 z dn.15.07.50 r., zespół folwarczny, decyzja nr 729/W z dn. 5.06.97 r., zespół folwarczny na północ od drogi głównej;

Ciechów: centralna część wsi obejmująca kościół parafialny MB Wspomożenia Wiernych, decyzja nr 1654 z dn. 7.05.66 r., cmentarz katolicki z XIV w. oraz skrzyżowanie historycznych traktów i figurę Jana Nepomucena, pałac ok. 1840 r., p. XX w. i park pałacowy z 1 pół. XIX w.

Gozdawa: pałac, decyzja nr 488/W z dn. 13.03.81 r. i park pałacowy, decyzja nr 587/W z dn. 29.11.85 r.;

Jastrzębce: dwór, decyzja nr 320/A/04 z dn. 19.07.04 r. wraz z zadrzewieniem i folwarkiem;

Jugowiec: pałac i park pałacowy, decyzja nr 589/W z dn. 29.11.85 r. oraz założenie folwarczne;

Juszczyn: zespół dworski: dwór i park dworski, decyzja nr 389/W z dn. 29.03.77 r., spichlerz, decyzja nr 501/W z dn. 31.03.83 r. oraz założenie folwarczne, kaplica pomocnicza MB Bolesnej z XVI w., XX w. i cmentarz katolicki z XVII w.

Kobylniki: założenie dworskie z parkiem;

Kryniczno: zespół kościelny: kościół parafialny św. Wawrzyńca z 2 poł. XIII w., XVI w., 1752 r. i cmentarz katolicki z XVIII w.

Kulin: zespół kościelny: kościół parafialny św. Marcina z 1821 r., XX w. i cmentarz katolicki z XVIII w.

Ligotka pałac z zadrzewieniem;

Ogrodnica: pałac z 2 poł. XIX w. i park pałacowy z XVIII-XIX w.

Pęczków: oficyna dworska z p. XIX w. wraz z otoczeniem (w tym teren dawnego pałacu) i park dworski z końca XIX w.

Proszków: zespół kościelny: kościół filialny św. Anny, decyzja nr 1232 z dn. 21.12.64 r. oraz kaplicę grobową z 2 poł. XIX w. i cmentarz katolicki z XIII w. zespół pałacowo-folwarczny z 1850-1900 r.

Rakoszyce: zespół kościelny: kościół filialny św. Jana Nepomucena z 1890-1893 r., XX w. i cmentarz katolicki z XVI w. park pałacowy decyzja nr 388/W z dn.29.03.77 r. oraz pałac z ok. 1800 r., p. XX w.

Szczepanów: zespół kościelny: kościół parafialny św. Szczepana, decyzja nr 1046 z dn. 24.01.64 r. oraz cmentarz katolicki z XV w., kościół pomocniczy Najświętszego Serca PJ, decyzja nr 1046 z dn. 24.01.64 r., zespół pałacowo-folwarczny: pałac decyzja nr 1233 z dn.21.12.64 r., folwark decyzja nr 724/W z dn. 9.09.96 r., park pałacowy decyzja nr 421/W z dn. 30.09.78 r.;

Święte: zespół kościelny: kościół parafialny św. Marcina, decyzja nr 1664 z dn. 7.05.66 r. oraz cmentarz katolicki z XVIII w., plebania z p. XX w., plac przed kościołem z figurą Jana Nepomucena;

Wojczyce: pałac i park pałacowy, decyzja nr 695/W/1-2 z dn. 16.05.94 r. oraz folwark.

W strefie „A” obowiązują następujące wymagania konserwatorskie:

- zachować historyczny układ przestrzenny tj. rozplanowanie dróg, ulic, placów, historycznych zbiorników wodnych, przebieg: linii zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych, kompozycję historycznej zieleni,) oraz poszczególne elementy tego układu (tj. historyczne nawierzchnie ulic, placów i chodników, historyczne obiekty techniczne, zabudowę zieleni);
- należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego, poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych
- należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów historycznych zespołów urbanistycznych i innych; należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali, bryły i jej formy architektonicznej (podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni murów i otworów, opracowania elewacji, kolorystyki, stolarki okien i drzwi) oraz nawiązać formami współczesnymi i stosowanymi materiałami do lokalnej tradycji architektonicznej;
- nowopowstająca zabudowa winna rygorystycznie powtarzać przebieg pierwotnej linii zabudowy oraz winna być kształtowana w oparciu o dostępne materiały ikonograficzne, w nawiązaniu do zachowanej historycznej zabudowy;
- nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- należy dostosować współczesną funkcję do wartości zabytkowych zespołów budowlanych i jego poszczególnych obiektów, eliminując uciążliwe funkcje – dotyczy to również wartościowych kompozycji parkowych, nasadzeń

przydrożnych, planowanych osadzeń cieków i zbiorników wodnych o wartościach historycznych;

- należy usunąć obiekty dysharmonizujące, analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne np. błędnych nasadzeń zieleni);
- należy likwidować obiekty tymczasowe;
- w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- umieszczanie reklam lub innych tablic reklamowych nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy, jest bezwzględnie zabronione;
- dopuszczalne jest umiejscawianie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie; inwestor przed uzyskaniem pozwolenia na budowę winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych, archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendrochronologicznych itp., w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby ochrony zabytków;
- należy uporządkować wnętrza zabudowy zabytkowych zespołów budowlanych; puste place powstałe po wyburzeniu obiektów powinny uzyskać zagospodarowanie odtworzeniowe bądź jako zieleń urządzona, wyklucza się możliwość prowadzenia napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych;
- wyklucza się możliwość stosowania ogrodzeń betonowych i prefabrykowanych;
- wszelkie zamierzenia i działania (w tym wszelkie zmiany form własności, funkcji, przebudowy, rozbudowy i remontów, zagospodarowania terenu) na obszarze strefy „A” należy konsultować i uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary, na których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i całość stanowi wartość kulturową w skali lokalnej. Działalność konserwatorska w strefie B ochrony konserwatorskiej zmierza do zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim zabudowy, układu dróg, podziału i sposobu zagospodarowania działek. Zmierza też do restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów.

Strefą „B” na terenie miasta i gminy Środa Śląska objęto: historyczny układ urbanistyczny miasta obejmujący szerokie obszary przedmieść wokół miasta średniowiecznego w Środzie Śląskiej, zespół zabudowy mieszkaniowej przy ul. Kolejowej w Środzie Śląskiej, historyczne układy ruralistyczne wsi: Brodno, Buczki, Bukówek, Cesarzowice, Chwalimierz, Ciechów, Gozdawa, Jastrzębce, Jugowiec, Juszczyń, Kobylniki, Komorniki, Kryniczno, Kulin, Ligotka, Lipnica, Michałów, Ogrodnica, Pęczków, Proszków, Przedmoście, Rakoszyce, Rzeczyca, Słup, Szczepanów, Święte, Wojczyce, Wrocisławice i Zakrzów, historyczne zespoły budowlane zabudowy przemysłowej w Ciechowie.

W strefie „B” obowiązują następujące wymagania konserwatorskie:

- zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycję: wnętrza urbanistycznych, zabudowy, zieleni, zespoły zabudowy;
- zachować historyczne nawierzchnie kamienne;
- obiekty o wartościach zabytkowych poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne; obowiązują działania odtworzeniowe i rewaloryzacyjne, zarówno w przypadku historycznego układu przestrzennego, przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych, obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków i obiektów historycznych;

- należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenia lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, że nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu i obszaru;
- przy inwestycjach związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymagane jest uwzględnienie warunków kształtowania nowej zabudowy w obszarze strefy ochrony konserwatorskiej oraz zasad zachowania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury; po rozbudowie budynek winien tworzyć spójną kompozycję z istniejącą częścią;
- nowa zabudowa winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, w tym kształtu i wysokości dachu, poziomu posadowienia parteru, formy architektonicznej, formy i podziałów otworów okiennych i drzwiowych, materiału oraz przy nawiązaniu do historycznej zabudowy poszczególnych miejscowości;
- nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- ustala się dachy symetryczne: dwuspadowe, naczółkowe; dopuszcza się wzbogacenie formy dachu poprzez wprowadzenie świetlików, lukarn;
- stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna w kolorze ceglastym), dopuszcza się materiały dachówkopodobne a w obiektach historycznych, które posiadały inne pokrycie niż ceramiczne należy stosować pokrycie historyczne właściwe dla danego obiektu;
- kolorystyka obiektów winna uwzględniać walory estetyczne otoczenia jak i rozwiązania kolorystyczne występujące w zabudowie historycznej poszczególnych miejscowości;
- elewacje należy kształtować w nawiązaniu do rozwiązań stosowanych w występujących w mieście budynkach historycznych o zachowanych walorach architektonicznych w zakresie podziałów, detalu, kolorystyki, użytych materiałów elewacyjnych - wymagane elewacje tynkowane lub ceglane;
- zakaz stosowania tworzyw sztucznych (np. siding) jako materiały okładzinowe;

- elementy dysharmonizujące, nie spełniające warunków ochrony strefy konserwatorskiej oraz uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub w uzasadnionych przypadkach poddane odpowiedniej przebudowie, analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- zakaz budowy ogrodzeń betonowych z elementów prefabrykowanych; forma, materiał i wysokość ogrodzenia ma nawiązywać do lokalnych historycznych ogrodzeń; zakaz lokalizacji konstrukcji wieżowych i masztów związanych z urządzeniami przekaźnikowymi telekomunikacji;
- zakaz lokalizacji dominant architektonicznych, urządzeń technicznych o gabarytach kolidujących z krajobrazem kulturowym obszaru;
- dopuszcza się lokalizację silosów, zbiorników na materiały masowe na tyłach działek, osłoniętych zabudową, w miejscach nie eksponowanych, wysokość silosów nie może przekraczać wysokości historycznych obiektów;
- umieszczanie reklam lub innych tablic nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy, jest zabronione, dopuszczalne jest umiejscawianie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie;
- wyklucza się możliwość prowadzenia napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych, istniejące linie napowietrzne należy sukcesywnie skablować;
- wymóg uzgadniania z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestycyjnych (w tym zmiany zagospodarowania terenu), remontów, przebudów i modernizacji oraz zmiany funkcji obiektów budowlanych, jak i wznoszenia nowych budynków.

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje tereny harmonijnego współistnienia krajobrazu przyrodniczego z historyczną zabudową lub obszary o wyglądzie ukształtowanym w wyniku działalności człowieka. Działania konserwatorskie obejmują restaurację zabytkowych elementów krajobrazu urządzonego, ochronę krajobrazu naturalnego przestrzennie związanego z

historycznym założeniem, ochronę form i sposobu użytkowania terenów takich jak: układ dróg, miedz, zadrzewień, alei, szpalerów, grobli, stawów, przebiegu cieków wodnych. Strefą „K” na terenie gminy Środa Śląska wyznaczono w Środzie Śląskiej oraz we wsiach: Pęczków, Ligotka, Brodno, Zakrzów i Słup.

W strefie „K” obowiązują następujące wymagania konserwatorskie:

- nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami i stosowanymi materiałami do lokalnej tradycji architektonicznej;
- formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz, z tego powodu należy wykluczyć z możliwości realizacji inwestycje wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
- dachy symetryczne strome, kryte dachówką ceramiczną lub materiałem imitującym dachówkę w kolorze ceglastym;
- zakaz lokalizacji konstrukcji wieżowych i masztów związanych z urządzeniami przekaźnikowymi telekomunikacji;
- zakaz lokalizacji dominant architektonicznych, urządzeń technicznych o gabarytach kolidujących z krajobrazem kulturowym obszaru;
- umieszczenia reklam lub innych tablic, nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze jest zabronione, (dopuszcza się umieszczenie tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w miejscach na to wyznaczonych, we właściwej, nie agresywnej formie);
- wszelkie działania inwestycyjne polegające na wznoszeniu nowych obiektów kubaturowych oraz przebudowie i zmianie wyglądu istniejących obiektów należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa „E” ochrony ekspozycji układu zabytkowego obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów

zabytkowych o szczególnych wartościach krajobrazowych. Działania konserwatorskie na tym obszarze polegają na ustaleniu nieprzekraczalnych gabarytów zabudowy zharmonizowanej z zespołem zabytkowym bądź ograniczeniu lub wykluczeniu zabudowy lub innych elementów wysokościowych lub dysharmonizujących. Wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować i uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków

Strefą „E” na obszarze miasta i gminy Środa Śląska objęto: w Środzie Śląskiej widoki na miasto od strony wschodniej i zachodniej z drogi krajowej nr 94 oraz widok na miasto od strony północnej z drogi powiatowej nr 2094, w Bukówku widok na wieś od strony wschodniej i zachodniej z drogi powiatowej nr 2070, w Cesarzowicach widok na kościół od strony północnej z drogi powiatowej nr 2075, w Chwalimierzu widok na obiekty o zachowanej formie krajobrazowej (grodziska wpisane do rejestru zabytków) od strony południowej i wschodniej, w Ligotce widok na zespół pałacowy od strony południowej z drogi powiatowej nr 2076, w Proszkowie widok na wieś od strony północnej z drogi krajowej nr 94, w Szczepanowie widok na wieś od strony północno-zachodniej z drogi powiatowej nr 2064, w Świętem widok na wieś od strony południowej z drogi powiatowej nr 2064.

Strefa „W” ochrony konserwatorskiej wyznaczona jest dla stanowisk archeologicznych charakteryzujących się własną formą krajobrazową a także obszarów kościołów wraz z cmentarzami przykościelnymi. Obiekty o zachowanej formie krajobrazowej, dla których wyznaczono strefę „W” wyłączone są z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć ich specyficzną formę. Dla wszystkich obiektów w ww. strefie wprowadza się priorytet wymogów konserwatorskich oraz zakaz działań inwestycyjnych nie związanych bezpośrednio z konserwacją i rewaloryzacją zabytkowego terenu.

Strefą „W” na obszarze miasta i gminy Środa Śląska objęto następujące obiekty: w Bukówku kościół p.w. św. Jerzego wraz z cmentarzem przykościelnym, w Cesarzowicach kościół p.w. św. Marcina wraz z cmentarzem przykościelnym, w Chwalimierzu dla stanowisk archeologicznych 1/25/79-24 i 2/28/79-24 wraz z otoczeniem, w Ciechowie kościół p.w. M. B. Wspomożenia Wiernych wraz z cmentarzem przykościelnym, w Jastrzębcach dla terenu grodziska średniowiecznego wraz z fosą zewnętrznym obwałowaniem i otoczeniem, w Juszczyńcu kaplicę MB Bolesnej z cmentarzem, w Krynicznie kościół p.w. św. Wawrzyńca wraz z cmentarzem

przykościelnym, w Kulinie kościół p.w. św. Marcina wraz z cmentarzem przykościelnym oraz krzyż pokutny wraz z otoczeniem, w Lipnicy krzyż pokutny wraz z otoczeniem, w Ogrodnicy krzyże pokutne wraz z otoczeniem, w Proszkowie kościół p.w. św. Anny wraz z cmentarzem przykościelnym, w Rakoszycach kościół p.w. św. Jana Nepomucena wraz z cmentarzem przykościelnym oraz krzyże pokutne na cmentarzu ewangelickim, w Rzeczycy krzyże pokutne wraz z otoczeniem, w Świętem kościół p.w. św. Marcina wraz z cmentarzem przykościelnym, w Wrocisławicach kościół p.w. św. Wawrzyńca wraz z cmentarzem przykościelnym.

W strefie „W” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- priorytet wymogów konserwatorskich oraz zakaz działań inwestycyjnych nie związanych bezpośrednio z konserwacją i rewaloryzacją zabytkowego terenu;
- dopuszcza się prowadzenie prac porządkowych, konserwację zachowanych fragmentów zabytkowych celem ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczenia przed zniszczeniem;
- wszelkie ewentualne prace należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz prowadzić za pozwoleniem na prace archeologiczne i wykopaliskowe; inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych archeologicznych, architektonicznych, stratygraficznych, dendrochronologicznych i innych.

Strefa „OW” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary o stwierdzonej lub domniemanej zawartości ważnych reliktywów archeologicznych. Dotyczy to miejscowości o metryce średniowiecznej i nowożytnej oraz obszarów o zachowanych relikwach pradziejowego i historycznego osadnictwa.

Strefą „OW” na obszarze miasta i gminy Środa Śląska wyznaczono: w Środzie Śląskiej oraz we wsiach: Brodno, Bukówek, Cesarzowice, Chwalimierz, Ciechów z Buczkami, Gozdawa, Jastrzębce, Jugowiec, Juszczyń, Kobylniki, Komorniki, Kryniczno, Kulin, Ligotka, Lipnica, Michałów, Ogrodnica, Pęczków, Proszków, Przedmoście, Rakoszyce, Rzeczycza, Słup, Szczepanów, Święte, Wojczyce, Wrocisławice i Zakrzów.

W strefie „OW” obowiązują następujące uwagi konserwatorskie:

- obowiązek uzgadniania z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich zamierzeń inwestycyjnych w zakresie prac ziemnych co do konieczności ich prowadzenia pod nadzorem archeologicznym i za pozwoleniem właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- nadzór archeologiczny prowadzony jest przez uprawnionego archeologa; pozwolenie konserwatorskie należy uzyskać przed uzyskaniem pozwolenia na budowę a dla robót nie wymagających pozwolenia na budowę - przed realizacją inwestycji, tj. przed uzyskaniem zaświadczenia potwierdzającego akceptację przyjęcia zgłoszenia wykonywania robót budowlanych.

Uwarunkowania dla stanowisk archeologicznych

W odniesieniu do stanowisk archeologicznych na terenie objętym studium obowiązują następujące wymogi konserwatorskie: wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagają przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych, ratownicze badania archeologiczne prowadzone są przez uprawnionego archeologa, należy uzyskać pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków na przeprowadzenie ziemnych robót budowlanych na terenie zabytkowym, pozwolenie konserwatorskie należy uzyskać przed uzyskaniem pozwolenia na budowę (a dla robót nie wymagających pozwolenia na budowę - przed realizacją inwestycji, tj. przed uzyskaniem zaświadczenia potwierdzającego akceptację przyjęcia zgłoszenia wykonywania robót budowlanych).

Zasób ewidencji i rejestru stanowisk archeologicznych podlega sukcesywnym uzupełnieniom i weryfikacji.

Zabytkowe układy zieleni

Zabytkowe obszary zielone do zachowania, to: założenia zieleni komponowanej ukształtowane przez człowieka: parki, ogrody, skwery itp., cmentarze powstałe przed 1945 rokiem, szpalery aleje, pojedyncze drzewa pomnikowe.

Na terenach zieleni komponowanej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie: należy dążyć do ich zachowania lub scalenia w granicach historycznych, założenia te winny pozostać założeniami zielonymi, należy lokalizować tu funkcję reprezentacyjną lub rekreacyjną, założenia zielone należy uporządkować, wskazana jest ich rewaloryzacja, wprowadza się zakaz prowadzenia działalności

inwestycyjnej bez uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, wszelkie działania, także lokalizację nowych obiektów, należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Na terenie cmentarzy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie jeżeli są one nadal użytkowane, należy zachować ich dotychczasową funkcję, cmentarze nie użytkowane należy zachować jako tereny zielone, należy zaznaczyć w terenie obszar cmentarza poprzez ogrodzenie go w sposób trwały (funkcję ogrodzenia pełnić może zarówno mur, ogrodzenie metalowe jak i żywopłot), cmentarze uporządkować: zachowane nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie utworzyć dla nich lapidarium lub zachować je w inny uzgodniony z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków sposób.

W przypadku szpalerów, alei i pojedynczych okazów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie utrzymanie obiektu w miejscu i granicach historycznych, właściwa pielęgnacja zieleni, w przypadku szpalerów i alei usuwanie chorych i uzupełnienie układu nasadzeniami właściwych gatunków drzew.

Rejestr zabytków

Obiekty, zespoły i obszary wpisane do rejestru zabytków, objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia budowli czy innego wpisanego do rejestru zabytków obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza nimi. Wszelkie działania podejmowane przy zabytkach wpisanych do rejestru należy prowadzić zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku Prawo budowlane, prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Odnośnie obiektów zabytkowych obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej. Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji zabytków. Rewaloryzacja parków wpisanych do rejestrów zabytków (odtworzenia

dróg i ścieżek, nowe nasadzenia, elementy małej architektury) może odbywać się wyłącznie za pozwoleniem właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie projektu rewaloryzacji, opracowanego przez architekta krajobrazu. Rejestr zabytków podlega sukcesywnemu rozpoznaniu i może być aktualizowany. Zmiany te nie powodują zmian ustaleń studium.

Gminna ewidencja zabytków

Budowle należące do gminnej ewidencji zabytków odznaczają się przynajmniej jedną z poniższych cech: posiadają bryłę oraz detal architektoniczny, charakterystyczne dla pewnego stylu lub regionu, pełnią istotną rolę w historycznym układzie przestrzennym miejscowości (wyznaczają linię zabudowy, stanowią zamknięcie wnętrza urbanistycznego lub znaczący akcent architektoniczny, organizują przestrzennie narożnik itp.), należą do najstarszych obiektów na danym terenie.

Dla budynków figurujących w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków obowiązują następujące wymogi konserwatorskie: należy zachować bryłę budynku, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane, należy utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny, należy zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, należy utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi, należy stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, wszelkie prace budowlane, a także zmiany funkcji obiektów należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków. Dla urządzeń technicznych trwale związanych z miejscem posadowienia (mosty, przepusty, stopnie wodne itp.) figurujących w gminnej ewidencji zabytków podstawowymi wymogami konserwatorskimi są: zachowanie tych urządzeń oraz ich formy, utrzymanie ich w dobrym stanie technicznym.

Dla obiektów figurujących w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków a znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej dodatkowo obowiązują ustalenia sformułowane dla poszczególnych stref.

Zasób wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków podlega sukcesywnemu rozpoznaniu i może być aktualizowany. Zmiany te nie powodują zmian ustaleń studium.

Park kulturowy

Zespół staromiejski Środy Śląskiej o unikatowej w skali krajowej wartości historyczno-artystycznej wskazany został w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego do objęcia ochroną poprzez utworzenie parku kulturowego. Zgodnie z art. 16 ust 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może uwarzyć park kulturowy w celu ochrony i zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Narzędziem realizacji celów ochrony na obszarze parku kulturowego jest plan ochrony. Plan ochrony parku kulturowego sporządza burmistrz a zatwierdza rada gminy w drodze uchwały.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY ŚRODA ŚLĄSKA

6.1 CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA GMINY

Gmina Środa Śląska położona jest w centralnej części województwa dolnośląskiego, w powiecie Średzkim. Miasto Środa Śląska znajduje się 32 km na zachód od Wrocławia na starym szlaku handlowym, w połowie drogi pomiędzy Wrocławiem a Legnicą. W ramach powiatu średzkiego gmina graniczy z gminami Kostomłoty, Malczyce, Miękinia oraz Udanin, od północy z powiatem wołowskim (gminy Wołów i Brzeg Dolny), od południa z powiatem jaworskim (gmina Wądroże Wielkie). Posiada dobre powiązania komunikacyjne z Wrocławiem oraz sąsiednimi gminami i miastami: Miękinią, Malczycami, Kątami Wrocławskimi. Gmina zajmuje powierzchnię 21493 ha. Sieć osadniczą tworzy 27 miejscowości rozmieszczonych równomiernie wokół miasta Środa Śląska. Głównymi ośrodkami gminy są: miasto Środa Śląska, licząca 8630 mieszkańców oraz wsie Szczepanów, Ciechów i Rakoszyce. Gęstość zaludnienia wynosi 90 mieszkańców na 1 km².

Środa Śląska jest gminą o dobrze rozwiniętej funkcji rolniczej i produkcyjnej. Zatrudnienie w działalności produkcyjnej jest wyższe o 6,8% od przeciętnego na terenie dawnego województwa Wrocławskiego i wynosi 34% ogółu pracujących. Z tego 73,4% przypada na sektor prywatny, a 26,6% na sektor publiczny. W mieście dobrze rozwinięta jest usługowa funkcja handlowa, 329 przedsiębiorstw stanowi 39,8% ogólnej liczby zarejestrowanych jednostek.

Gmina położona jest w dwóch krainach geograficznych, różniących się wyraźnie konfiguracją terenu i glebami, są to Dolina Odry i Wysoczyzna Średzka. Wysoczyzna Średzka ma układ falistej moreny polodowcowej o pagórkach z łagodnymi zboczami i grzbietami, na glebach o wysokich klasach bonitacyjnych. Jest ona wykorzystywana prawie wyłącznie rolniczo. Przewyższenia na tych terenach dochodzą do 50 metrów. W pobliżu Rakoszyc znajduje się najwyższe wzniesienie, wynoszące 169 m. Zupełnie inaczej zbudowana jest Dolina Odry, gdzie dominują osady rzeczne oraz gleby piaszczyste obsadzone sosną, o płaskim ukształtowaniu. Układ terenu zmodyfikowany jest wałami przeciwpowodziowymi, zmieniającymi stosunki wodne. Na terenie gminy płyną ponadto rzeki: Średzka Woda, Cicha Woda, Stary Rów i Nowy Rów, są to rzeki zanieczyszczone. Na terenie gminy znajdują się zbiorniki wodne o łącznej powierzchni zalewu 26 ha.

Lasy i grunty leśne zajmują 3780 ha co stanowi 17,6% powierzchni gminy. Większość lasów skoncentrowana jest w części północnej, na terenie projektowanego Parku Krajobrazowego Doliny Odry. Lasy wodochronne stanowią wąski pas wzdłuż Odry, pozostałe to lasy chroniące środowisko. Użytki rolne zajmują powierzchnię 15726 ha co stanowi 73,2% ogólnej powierzchni gminy. W gminie dominują gleby dobre. Gleby chronione klasy I-III zajmują 6516 ha (41,26% użytków rolnych), klasy IV zajmują 7672 ha (48,58% użytków rolnych). Klimat jest korzystny dla potrzeb rolnictwa, z długim okresem wegetacyjnym i opadami w granicach 600 mm rocznie. Produkcja rolna ukierunkowana jest na uprawy polowe.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY ŚRODA ŚLĄSKA

Od najdawniejszych czasów przez Śląsk przebiegały ważne szlaki handlowe, łączące Europę wschodnią z zachodnią. Powstawały przy nich liczne osiedla, w których

wędrujący kupcy, poza wymianą towarów, mogli odpocząć po trudach podróży. Osady te z biegiem czasu stawały się centrami życia gospodarczego, politycznego i kulturalnego. Przy jednym z takich szlaków, już w XII wieku powstała osada targowa o nazwie Środa, nazwę swą zawdzięcza targom odbywanym tutaj w każdą środę tygodnia.

Przekształcenie się Środy z osady targowej w ośrodek o charakterze miejskim rozpoczęło się za panowania księcia śląskiego Henryka Brodatego (1202-1238) i związane było z jego działalnością zmierzającą do powiększenia znaczenia gospodarczego i politycznego Śląska, jako programu zjednoczenia Polski. Drogą do tego celu była przede wszystkim planowa działalność osadnicza, która miała doprowadzić do zasiedlenia słabo zaludnionych terenów Śląska. Wydaje się, iż książę lokując Środę, pierwotnie na prawie flamandzkim, a później na magdeburskim, dążył do znalezienia odpowiedniego wzorca prawnego dla wsi i miast, który mógłby być stosowany w zakrojonej na szeroką skalę przebudowie gospodarczej Śląska. Dokument lokacyjny Środy nie zachował się, wiemy tylko, iż na początku XIII w. otrzymało prawo flamandzkie, które w 1235 roku zastąpiono magdeburskim. Prawo to zaadoptowane do miejscowych potrzeb, uległo modyfikacji, tak iż w konsekwencji doprowadził do wykształcenia się nowej odmiany prawa magdeburskiego, zwanego prawem średzkim. Różniło się ono od magdeburskiego głównie tym, iż w większym stopniu podporządkowało miasta jego właścicielowi, ograniczając tym samym samorząd miasta. Prawo średzkie od XIII do XIV stało się wzorem dla 115 miast lokowanych w tym okresie na obszarach: Śląska, Wielkopolski i Małopolski, np. Opole, Trzebnica, Kalisz, Łęczyca, Wieliczka i Radom.

Przemianom o charakterze społeczno - prawnym związanym z lokacją miasta, towarzyszyły przemiany w zabudowie. Miasta nie założono na nowym terenie, przebudowano jedynie dawną osadę, przystosowując ją do nowych miejskich potrzeb. Dawny wrzecionowaty kształt placu targowego osady, zachował w okresie planowanej przebudowy swój charakter, pozostając centrum miasta - rynkiem. Wybiegały z niego prostopadle po trzy ulice w kierunku północnym i południowym, które dzieliły teren miasta na działki budowlane. Nieco później wytyczono równoległe do rynku dwie ulice, obecnie nazwane Daszyńskiego i Kościuszki. Miasto w swym kształcie zbliżonym do kwadratu, zajmowało teren ok. 16 hektarów (równy wielkości 1 łanu flamandzkiego). Dokonujące się przemiany znalazły swe odbicie w zmianie dotychczasowej nazwy Środy, którą zaczęto nazywać Nowy Targ, łacińskie Novum

Forum, niemieckie Neumarkt. Po raz pierwszy nazwano Środę miastem w dokumencie z 1238 roku. W bezpośrednim sąsiedztwie miasta istniały wówczas wsie: Flamischdorf - Bielany, Probstei - Probstwo, okolice kościoła Najświętszej Marii Panny, Pfaffendorf - Popowice, ulica Sikorskiego, włączone do miasta w 1922 roku.

Powstało w tym okresie wiele budowli, które służąc mieszkańcom przez stulecia, po wielokrotnych przebudowach zachowały się do naszych czasów. Na przełomie XII i XIII w. wybudowano w stylu romańskim kościół św. Andrzeja. Z XIII w. pochodzi też szpital dla trędowatych wraz z kościołem N.M.P. W 1266 roku w północno - zachodnim narożniku miasta, istniał już zamek kasztelański, będący siedzibą namiestnika księcia. Po przejściu Środy pod panowanie czeskie, funkcję kasztelana przejął burgrabia. W 1283 r. wybudowano Dom Kupców, który obok sąsiadujących z nim kramów był centrum handlowym miasta. Wiek XIV był dla Środy okresem szczególnie pomyślnego rozwoju. Poza innymi czynnikami mogło to wpływać z faktu, iż było to w dziejach Środy jedyne stulecie, w którym nie zaznała ona okropności wojny.

Najistotniejszym wydarzeniem dla Środy w tym wieku było jej przejście pod panowanie czeskie. W 1327 r. Księstwo Wrocławskie stało się lennem, a w 1335 r. po śmierci księcia Henryka IV, włączone zostało w granice Królestwa Czeskiego. Tym samym dla Środy rozpoczął się okres ponad sześćsetletniego pobytu poza granicami Polski.

Intensywnie rozwijało się rzemiosło, zorganizowane w cechy. Poza regulowaniem spraw zaopatrzenia, produkcji i zbytu, spełniały one również funkcje: religijne, kulturalne, wojskowe i samopomocy. Pierwsze znane statuty cechowe zatwierdziła rada miejska w 1348 r. - krawców, 1382 r. - kuśnierzy, 1386 r. - szewców, piekarzy, sukienników. Często rzemieślnicy tej samej branży mieszkali na jednej ulicy, w efekcie czego nazwa wykonywanego na niej rzemiosła stawała się również nazwą ulicy. Dzisiejsza ulica Kościuszki do XVII w. nazywana była Tkacką, ulica Kolejowa - Rzeźniczą, a Kilińskiego - Piekarską, a następnie Ślusarską.

Zapewne już od początku swego istnienia Środa była dużym ośrodkiem uprawy winogron, a tym samym produkcji wina, które zaliczano do najlepszych na Śląsku. Fakt ten znalazł odzwierciedlenie w herbie miasta, w którym po prawej stronie, na złotym polu znajduje się wizerunek orła śląskiego koloru czarnego, po lewej zaś na

srebrnym polu kiść winogron. Na herbie miasta wzorowane były zarówno najstarsze jak i późniejsze pieczęcie władz miejskich.

Lata spokoju i pomyślnego rozwoju gospodarczego sprzyjały rozbudowie miasta. Kontynuowano rozpoczętą w końcu XIII w. budowę murów obronnych, które zastąpiły, być może wcześniej istniejące, obwarowania drewniano - ziemne. Część funduszy na ten cel uzyskano od króla Jana Luksemburskiego, który w 1341 r. podarował miastu dziesięcioletni czynsz płacony mu przez Żydów średzkich. Po zakończeniu budowy, mury miały ok. 4,5 metra wysokości, 1,2 metra szerokości, posiadały 45 bastei oraz 8 wież, z których cztery pełniły funkcje bram. Dostępu do murów utrudniały wybudowane w tym czasie fosy, szerokości kilkunastu i głębokości 5 - 6 metrów. Obronę i konserwację murów przydzielono określonym cechom: Wieżę i Bramę Wrocławską - zegarmistrzom, Bramę Legnicką - karczmarzom, ślusarzom i garnarczom, Świdnicką - krawcom a Rzeźnicką - rzeźnikom.

W pierwszej połowie XV w. Królestwo Czeskie, w tym także i Śląsk były widownią wojen husyckich. W latach 1428-31 na szlaku wypraw wojennych husytów, znalazła się Środa i okolice. Najgorszy w skutkach był napad husytów w 1428 r., kiedy to ograbili miasto, spalili klasztor i kościół Franciszkanów.

Okres bezkrólewia i walk o koronę czeską, jaki nastąpił po wojnach husyckich i trwał do połowy XV w., sprzyjał gwałtom i rozbojom dokonywanym przez wojska czeskie, węgierskie i polskie biorące udział w tej walce. Słabość władzy państwowej w tym okresie, umożliwiała dokonywanie nadużyć również jej przedstawicielom. m.in. licznych nieprawości dopuścił się burgrabia średzki Leonard Azenheimer, którego za dokonane gwałty i rozboje stracono na rynku 13 VI 1446 r. Jego losy stały się kanwą, powstałej w drugiej połowie XV w. pieśni ludowej, zaliczanej do najstarszych na Śląsku.

Wiek XV to okres szczególnie intensywnego rozwoju rzemiosła w Środzie. Rosnące znaczenie rzemieślników uwidoczniło się w tym, iż w roku 1444 po raz pierwszy rzemieślnik został wybrany burmistrzem miasta. Rozwój rzemiosła, a tym samym i handlu, poza ogólnym bogaceniem się miasta powodował zaostrzenie się antagonizmów między bogatą a biedniejszą ludnością miasta, w efekcie czego dochodził o do wystąpień przeciwko patrycjatowi, skupionemu wokół rady miejskiej. Do pierwszego wystąpienia przeciwko radzie doszło już w 1376 r., kolejne z 1418 r.

skierowane było przeciwko burmistrzowi, który bardziej dbał o swój własny interes niż miasta.

W XVI wieku miały miejsce doniosłe zmiany polityczno - społeczne, które przełomowo wpłynęły na życie mieszkańców Środy. W 1526 r. Śląsk na okres przeszło dwustu lat wszedł w skład wielonarodowego państwa Habsburgów austriackich, co miało bezpośredni wpływ na codzienne życie średzian.

Początek XVI w. to okres dalekosiężnych zmian w kościele katolickim, zapoczątkowanych wystąpieniem Lutra w 1517 r. Zasady kształtującej się wówczas nowej wiary ewangelickiej, znalazły wielu gorliwych zwolenników również w naszym mieście. Dokonał się podział mieszkańców na katolików i ewangelików, którego dobre i złe konsekwencje towarzyszyły miastu przez następne stulecie. Katolickie kościoły św. Krzyża i św. Andrzeja przejęte zostały przez ewangelików. Stanowili oni też większość w radzie miejskiej, co zapewne potęgowało istniejący konflikt religijny.

Rozwój rzemiosła w tym okresie sprzyjał powstawaniu nowych cechów: 1514 r. - garncarzy, 1550 r. - zbiorczego cechu ślusarzy, rusznikarzy i zegarmistrzów, 1528 r. - lniarzy, 1586 r. - stolarzy, 1596 r. - kołodziei.

W wieku XVI prowadzono liczne prace remontowo - budowlane, których efekty przez długie lata służyły wygodzie mieszkańców miasta. W 1536 r. obok czterech już istniejących bram wybudowano piątą zw. Nową lub Piekarską, znajdowała się ona przy dzisiejszej ul. Kilińskiego. Brama miała ułatwić połączenie miasta z licznymi ogrodami i łąkami znajdującymi się poza murami miejskimi. W 1541 r. przystąpiono do budowy nowych wodociągów, gdyż istniejące nie wystarczały do prawidłowego funkcjonowania miasta.

Pierwsza połowa XVII w. była najbardziej niepomyślnym okresem w dotychczasowych dziejach Środy. W latach 1618-1648 toczyła się jedna z najbardziej wyniszczających wojen czasów nowożytnych. Dla Środy był to okres największych zniszczeń i niezliczonych cierpień jej mieszkańców. Niemal każdego roku, dłużej lub krócej stacjonowały w mieście wojska obu walczących stron dokonując gwałtów i rozbojów. Po wojnie miasto było w większości zniszczone, pozostało w nim tylko ok. 40 rodzin. Zniszczeniu uległ XIV-wieczny szpital i kościół św. Mikołaja. Szpital odbudowano, a ruiny kościoła rozebrano w 1765 r. Pożar w roku 1634 zniszczył kościół

św. Andrzeja. Jeszcze wcześniej bo w 1620 r. uległ zniszczenia kościół św. Krzyża, zaś kościół N.M.P. zamieniono w stajnię dla koni.

Drugą połowę XVII w. charakteryzuje odbudowa ze zniszczeń wojennych. Przystąpiono do niej jeszcze w trakcie wojny. W wigilię Bożego Narodzenia w 1645 r. odezwały się po raz pierwszy dzwony, zawieszono w odbudowanej wieży. Jeden z nich zachował się do chwili obecnej. W odbudowanym kościele parafialnym św. Andrzeja zamontowano w 1699 r. organy, a w 1716 r. barokowy ołtarz. Spalony w tym samym czasie co kościół, budynki parafii i szkoły odbudowano w 1679 r.

W drugiej połowie XVII w. zmianie uległ układ sił między ewangelikami a katolikami. Po wojnie trzydziestoletniej kraje podległe Habsburgom przeżywały okres reakcji katolickiej w myśl zasady czyja władza, tego religia. Państwo popierało katolików, dążąc jednocześnie do zupełnego wyeliminowania ewangelików. W wyniku tego, po ponad 120 latach ewangelickie kościoły św. Krzyża i św. Andrzeja przejęli ponownie katolicy. Pozbawieni własnego kościoła ewangelicy korzystali przez jakiś czas z kościoła w Rusku, które do 1675 r. wchodziło w skład ewangelickiego Księstwa Legnicko - Brzeskiego. Ewangelicką w większości radę miejską, zmieniono wprowadzając do niej katolików. Doprowadziło to do rozlicznych konfliktów, tym bardziej iż wg spisu z 1704 r. w Środzie mieszkało 396 katolików i 1800 ewangelików.

Najważniejszym wydarzeniem politycznym XVIII w. było dla Środy jej przejście pod panowanie pruskie (1741 r.). Już 30 grudnia 1740 r. miasto zajęły wojska pruskie na czele z królem Fryderykiem II. Wojny przez Śląsk toczono w latach 1740-1763 między Prusami a Austrią, spowodowały wyniszczenie miasta i okolic. Szczególnie uciążliwym był przełom 1757 i 1758 roku. W pierwszych dniach grudnia Środa była jednym z punktów koncentracji wojsk przed bitwą pod Lutynią stoczoną 5 grudnia 1757 r. Stacjonowało wówczas w mieście ok. 20 tys. żołnierzy. Po bitwie miasto zamieniło się w lazaret dla kilku tys. żołnierzy rannych w bitwie. Szerząca się wówczas zaraza zdziesiątkowała żołnierzy i mieszkańców miasta.

Kolejnej już, istotnej zmianie uległy stosunki religijne w mieście. Ewangelicy, którzy od 1654 r. pozbawieni byli swobody kultu, wraz z przejściem Środy pod panowanie ewangelickich Prus, uzyskali nie tylko równouprawnienie z katolikami, ale i pełne poparcie ze strony nowych władz. Znalazło to swój wyraz już w 1741 r., kiedy to dokooptowano do rady miejskiej dwóch ewangelików. Zgoda władz umożliwiła budowę kościoła ewangelickiego św. Trójcy.

Wiele zmian zaszło też w wyglądzie miasta. W 1774 r. wybrukowano główną ulicę ciągnącą się od Bramy Wrocławskiej do Legnickiej, w 1746 r. ul. Świdnicką i Rynek. Dachy domów zaczęto pokrywać dachówką, czyniąc je tym samym bardziej odpornymi na działanie ognia niż dachy z gontów. W 1765 r. obniżono o ok. 1 m mury obronne, jednocześnie zburzono do wysokości murów wieże i baszty. W 1770 r. rozebrano dawny zamek kasztelański, resztki wieży zamkowej zachowany się do początku XIX w.

Początek XIX w. był świadkiem toczonych w Europie wojen napoleońskich. Dla Środy był to czas kolejnych, ciężkich doświadczeń, znaczoney licznymi przemarszami różnych wojsk przez miasto i okolice. Już w 1806 r. miasto zostało zrabowane, najpierw przez wojska francuskie, a następnie niemieckie. W 1813 r. Środa ponownie padła łupem wojsk francuskich. Od 31.05. do 5.06. tego roku przebywał w Środzie Napoleon Bonaparte wraz z 30-tysięcznym korpusem, wyczekując postanowień rozejmu jaki zawarto w Pielaszkowicach 4.06.1813 r. Za kwaterę Napoleona służył budynek dzisiejszego żłobka przy ul. Daszyńskiego, który przebudowano na ten cel w 1926 r.

Wydarzeniem istotnym dla miasta było oddanie do użytku w 1814 r. kolei. Jej oddalenie od miasta było jedną z głównych przyczyn stagnacji gospodarczej miasta w późniejszym okresie. Problem ten usiłowano rozwiązać przez budowę w 1926 r. kolejki wąskotorowej łączącej stolicę z miastem.

Przełomowym wydarzeniem w dziedzinie gospodarczej było ogłoszenie w 1810 r. ustawy, znoszącej wszelkie przywileje cechowe i wprowadzającej zasady wolnej gry sił, czyli konkurencji w działalności produkcyjnej i handlu. W Środzie, w dziedzinie gospodarczej, w pierwszej połowie XIX w. wybijała się produkcja tytoniu i mające długie tradycje przędzalnictwo. W drugiej połowie XIX w. obok wyżej wymienionych, szewstwo i garbarstwo.

Z licznych zmian w wyglądzie miasta, jakie nastąpiły w pierwszych latach XX w. wymieńmy te, które przetrwały do naszych czasów:

- 27.01.1900 r. - po raz pierwszy zapaliły się lampy elektryczne oświetlające miasto
- w 1902 r. oddano do użytku budynek straży pożarnej, ochotnicza straż pożarna powstała w Środzie w 1864 r

- w 1905 r. wybudowano dzisiejszy budynek poczty - urząd pocztowy założono już w 1885 r. i pierwotnie mieścił się on przy ul. Legnickiej.

Muzeum miejskie zaczęto organizować w 1920 r. wyznaczając mu pomieszczenia w budynku dzisiejszej Zasadniczej Szkoły Rolniczej. W 1935 r. przeniesiono je do ewangelickiego kościoła św. Trójcy. W 1945 r. cenne zbiory uległy zniszczeniu i rozproszeniu.

Okrutne lata II wojny światowej przyniosły przełomowe zmiany w dziejach Środy. 9 lutego 1945 r. pułki 181 dywizji piechoty płk. Pawła Morozowa z 74 korpusu Piechoty, wchodzące w skład VI armii ogólnowojskowej I Frontu Ukraińskiego, po rozbiciu w rejonie miasta niemieckiej grupy "Sachsenheimer" - zdobyły Środę. W wyniku nowego układu sił politycznych w Europie po II wojnie światowej i wynikających z tego zmian granic niektórych państw, Śląsk wraz z Warmią, Mazurami i Pomorzem wszedł w skład Polski. Tym samym dla Środy rozpoczął się nowy, znowu polski okres dziejów. W wyniku postanowień z Jałty i Poczdamu, ludność niemiecka została przesiedlona na tereny obecnych państw niemieckich. Od wiosny 1945 r. miasto zaczęli zasiedlać Polacy, przyjeżdżający tu z różnych województw przedwojennej Polski.

6.2 ZABYTKI NIERUCHOME I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Do rejestru Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z obszaru gminy Środa Śląska wpisano około 80 zabytków nieruchomych, z których najliczniej reprezentowane są kościoły oraz cmentarze (w większości przykościelne), a także parki dworskie i podworskie. Cennymi przykładami założeń architektury są zespoły pałacowo-parkowe (łącznie 5), choć część z nich utraciła walory zabytkowe.

Charakterystyczną cechą terenu gminy Środa Śląska jest zachowana dość znaczna ilość zabytkowych układów ruralistycznych, objętych ochroną poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków.

Spośród najcenniejszych zabytków z terenu gminy należy wymienić następujące obiekty:

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła w Środzie Śląskiej - Świątynia jest jedną z najstarszych budowli w mieście. Krzyżują się w nim trzy style architektoniczne: romański, gotycki i barokowy. Warte obejrzenia są ołtarz główny z XVIII w. , barokowa ambona z XVII w. oraz figurka Madonny Średzkiej z XV w. Początki kościoła św. Andrzeja sięgają XII w. Z pierwotnej dwunastowiecznej budowli zachowały się jedynie ściany zewnętrzne naw bocznych. W 1248 r. w czasie walk między synami Henryka Pobożnego kościół najprawdopodobniej spłonął wraz z ukrywającą się w nim grupą pięciuset mieszczan. Z końcem XIII w. odbudowano nawę główną, która w niezmienionym kształcie przetrwała do dziś.

Kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Środzie Śląskiej, obecnie pomocniczy - ufundowany przez Henryka Brodatego, wzniesiony ok. 1220 r. w stylu romańskim. Wielokrotnie przebudowany w wiekach XVI - XVIII. Do dziś zachowały się cenne fragmenty: wnęki w północnej ścianie prezbiterium, absydy, bazy portalu. W 1620 r. podczas działań wojennych kościół wykorzystywano jako stajnie dla koni. W czasie gruntownego remontu otynkowano pierwotnie ceglane mury. Wiek XIX przyniósł kolejne zmiany. Kościół ponownie służył jako garnizon wojskowy. Obecnie pełni swoje pierwotne funkcje i jest udostępniony dla zwiedzających.

Kościół pod wezwaniem św. Podwyższenia Krzyża w Środzie Śląskiej - W 1253 r. do Środy Śląskiej przybyli franciszkanie, którzy w południowo-wschodniej części miasta wybudowali drewniany klasztor i kościół pod wezwaniem św. Krzyża. Na przełomie XIV i XV w. powstał kościół murowany. W 1428 r. husyci poważnie uszkodzili kościół. W początkach XVI w. Franciszkanie opuszczają Środę Śląską, obiekt przejęło miasto organizując w nim szpital dla biednych. W końcu XVI w. Kościół prowizorycznie odbudowano dla ewangelików. Gruntowną odbudowę prowadzono dopiero w XVII w. Zachowały się gotyckie mury, kaplica przy wieży z XV w., bogaty portal z XV w. w wieży i drugi skromniejszy od zachodu z tympanonem z lat trzydziestych XX w. Jest to dziś kościół trójnawowy ze sklepieniem krzyżowym i kolebkowym, o ostrołukowych neogotyckich oknach, ze strzelistą wieżą zwieńczoną iglicą i zegarem w górnej części. W wyposażeniu zachowała się drewniana gotycka grupa Ukrzyżowania, część maswerków w oknach i wsporników z XV w. barokowa drewniana Pieta z 1753 r., krucyfiks, ołtarz z 1751 r.

Kościół poewangelicki w Bukówku - neogotycki kościół poewangelicki z II połowy XIX w. murowany, tynkowany, jednonawowy, z pięciobocznym prezbiterium, z wieżą

od południa kwadratową, przechodzącą w ostatniej kondygnacji w ośmiobok, Nie użytkowany od lat czterdziestych, obecnie użytkowany przez Dekanat w Malczycach.

Kościół filialny pod wezwaniem św. Jerzego w Bukówku - kościół wzmiankowany w 1282 r., obecny gotycki wzniesiony w początku XVI w., przebudowany w II połowie XIX w., remontowany w 1969 i 1986 r. We wnętrzu barokowy ołtarz z końca XVII w. z obrazem św. Jerzego i drewnianymi rzeźbami aniołów, renesansowa chrzcielnica z piaskowca z końca XVI w., gotycki portal zakrystii z początku XVI w.

Kościół filialny pod wezwaniem św. Marcina w Cesarzowicach - kościół gotycki z XVI-XVII w. z kamienia łamanego, orientowany, jednonawowy, z wyższym prostokątnym prezbiterium, z wieżą od zachodu. Wejście w wieży sklepienie łukiem koszowym. Na wieży nieczynny zegar. We wnętrzu zachowane drewniane gotyckie piaskowcowe sakramentarium z chrzcielnicą i płytą nagrobną, drewniane drzwi oraz rzeźby św. Jadwigi oraz biskupa z monstrancją: barokowy krucyfiks i obrazy: Madonna, Ukrzyżowany i Chrystus w Ogrójcu.

Kościół parafialny pod wezwaniem Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Ciechowie - wzniesiony został (informacja wzmiankowa) w 1371 r. Obecny zbudowany został w 1555 r. przebudowany i powiększony od strony zach. w XVIII w. restaurowany w XIX w. W wyposażeniu: gotyckie z XV w. sakramentarium z piaskowca i rzeźby drewniane polichromowe Madonny z Dzieciątkiem i św. Anny Samotrzeciej, barokowe z XVIII w., rzeźba Madonny i św. Nepomucena - drewniane polichromowe stacje drogi krzyżowej, olejne na płótnie, krucyfiksy i żyrandol, rokokowy z XVIII w. ołtarz boczny, klasycystyczna z pocz. XIX w. chrzcielnica.

Kościół filialny pod wezwaniem św. Anny w Proszkowie - Kościół późnoromański, wzniesiony przed 1311 r. Przebudowany w 1698 r. restaurowany w 1824, 1961-64, 1986 r. Od pn. przy prezbiterium dobudowana zakrystia. Na ścianach wewnątrz dwie renesansowe płyty nagrobne dzieci rodziny von Sedanitz z 1621 i 1622 r. oraz epitafium piaskowcowe z 1575 r. ze sceną Wniebowstąpienia, barokowe obrazy z XVII i XVIII w. olejne na płótnie.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Szczepana w Szczepanowie - wzmiankowany w 1330 r. obecny późnogotycki budowany w 1571 r. orientowany, jednonawowy z węższym prezbiterium i kwadratową wieżą od zachodu. Murowany z kamienia, oskarpowany, tynkowany, nakryty dachami dwuspadowymi. Cztery portale z

piaskowca: zewnętrzny pd. renesansowy z I poł. XVII w., zach. późnobarokowy z 3-ej ćw. XVIII w. zakrystii gotycki z pocz. XVI w. i kruchty późnorenesansowy z pocz. XVII w. Ołtarze główny św. Szczepana i boczne Matki Bożej i św. Antoniego z drewna polichromowego, barokowe z pocz. XVIII w., również barokowe są kazalnica, chrzcielnica piaskowcowa i drewniana, konfesjonał, ławki, krucyfiks oraz rzeźba św. Jana Nepomucena z drewna polichromowego.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w Szczepanowie - kościół niegdyś ewangelicki, neogotycki z 1867 r., jednonawowy z transeptem, prezbiterium w formie pięciobocznej absydy i kwadratową wieżą czterokondygnacyjną, czwarta kondygnacja ośmioboczna. Murowany, wykładany czerwoną licówką z pasami poziomymi jasnymi, na kamiennym cokole, oskarpowany. W wejściu pd. w transepcie nad drzwiami płaskorzeźba Chrystusa Nauczającego. Na trzeciej kondygnacji wieży zegar, czwarta zwieńczona ostrymi szczytami rozdzielonymi kwadratowymi słupami wystającymi na dach. Wyposażenie wnętrza z XIX i XX w.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina w Świątem - wzmiankowany był w 1305 r. obecny barokowy zbudowany w 1739 r. restaurowany w 1896 i 1971-73 r. orientowany, jednonawowy, z węższym kwadratowym prezbiterium i wieżą częściowo wbudowaną od zachodu. Kościół wraz z dawnym cmentarzem otoczony jest kamiennym murem z bramą i furtą sklepieniami półkolistymi ze skrzydłami półkolistymi ze skrzydłami żelaznymi z dekoracjami giętymi.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca we Wrocisławicach - kościół barokowy z 1615 r., wzniesiony prawdopodobnie na miejscu gotyckiego, przebudowany w II poł. XIX w., restaurowany w 1960-61 r. jednonawowy z wieżą od zachodu. Murowany z kamienia, tynkowany, wieża powyżej nawy drewniana, szalowana. Ołtarz główny barokowy z drewna polichromowego z obrazem olejnym na płótnie św. Wawrzyńca i rzeźbami dwu świętych z pocz. XVIII w. Również barokowe z XVIII w.: fragment ołtarza bocznego, ambona, chór muzyczny, prospekt organowy, balaski, konfesjonał i ławki drewniane oraz marmurowa chrzcielnica.

Ratusz w Środzie Śląskiej - Obecnie jest siedzibą samorządu miejskiego, wzniesiony we wsch. części rynku (obecnie Plac Wolności). Istniejący dziś ratusz pochodzi z późnego średniowiecza, wzniesiony na miejscu wcześniejszego drewnianego. Prawdopodobnie na miejscu dzisiejszego, pochodzącego z XV wieku ratusza istniał

wcześniejszy, z XIII w. Budynek został zbudowany na planie litery L, krótsze, północne skrzydło połączono z już istniejącą wieżą więzienną. W obu skrzydłach znajdowały się przejazdy, jeden z nich zachował się do dziś w niezmienionym kształcie. Najstarszym elementem jest wieża, niegdyś stanowiąca więzienie, zbudowana najprawdopodobniej w XIV w. Najstarsza wzmianka na jej temat pochodzi z 1466 r. i wiąże się ze straceniem burgrabiego Azenheimera. Obok najokazalszej, wyróżniającej się gotyckim sklepieniem sali rajców, w ratuszu znajdował się także sąd, waga miejska i szynk. Ze skromnego wystroju zewnętrznego do dziś zachowała się dekoracja szczytu południowego z odnowionymi wnękami okiennymi i piękną dekoracją malarską oraz krenelarz, najlepiej widoczny w skrzydle północnym.

Dzwonnica przy kościele parafialnym pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Środzie Śląskiej - Dzwonnica gotycka zbudowana została przed rozpoczęciem budowy prezbiterium. Jest to graniastosłup dzielony gzymsami, zwieńczony attyką. U stóp wieży od placu stoi barokowa kamienna figura św. Jana Nepomucena z 1728 r.

Mury obronne w Środzie Śląskiej - Historia powstania murów obronnych sięga XIII w., kiedy to mieszczanie średzcy wystąpili do króla Karola Luksemburskiego o zezwolenie na budowę. Mury poprowadzono wzdłuż granic miasta i połączono je z (już dziś nie istniejącymi) zabudowaniami zamku kasztelańskiego. W kilkudziesięciometrowych odstępach wykonano półokrągłe i wieloboczne baszty. Do miasta prowadziły cztery bramy: Wrocławska, Świdnicka, Legnicka, oraz Rzeźnicza. Obwarowanie wymagały starannej opieki i regularnych napraw, dlatego każdy fragment pozostawał pod opieką poszczególnych cechów rzemieślniczych. Do dziś zachowało się ok.1700 m. murów.

Zespół folwarczny (dom rządcy, zespół budynków stajni) w Chwalimierzu - Zespół folwarczny z przełomu XIX/XX w. Dom zarządcy jednopiętrowy, murowany, tynkowany, z ryzalitem niesymetrycznym z dachem naczółkowym. Przed domem na skwerze znajdowała się fontanna, z której obecnie zrobiono kwietnik. Wokół dziedzińca budynki gospodarcze: trzy obory, kuźnia i stodoła.

Pałac w Jugowcu - Pałac znajduje się w zachodniej części wsi. Pochodzi z II połowy XIII w. przebudowany w XIX i XX w. jednopiętrowy, podpiwniczony, murowany, tynkowany, dach czterospadowy. Od północy weranda, a nad nią balkon wsparty na kolumnach. Na zachód od pałacu rozciąga się park o powierzchni 4 ha z trzema

nieregularnymi stawami. Na wschód od pałacu znajdują się budynki folwarczne z II poł. XIX w. w szczególności oficyny, obory, stajnie i stodoły.

Dwór w Juszczyńcu - Dwór z 1825 r. znajduje się w południowej części wsi. Jest jednopiętrowy, murowany i tynkowany, dach czterospadowy, mansardowy. Oficyna dworska nr 20 z pocz. XIX w. parterowa, murowana, tynkowana, dach naczółkowy z powiekami. Gzyms wieńczący profilowany, okna i blendy obramowane. Oficyna nr 21 z połowy XIX w., jednopiętrowa, murowana, tynkowana, dach naczółkowy. Elewacje dzielone zamiast gzymsów pasami tynku, podobne pasy na narożach.

Zespół pałacowo - folwarczny w Szczepanowie - Pałac jest przykładem budownictwa wczesnobarokowego z końca XVII w. Został on w 1960 r. gruntownie przebudowany, z całkowitym zatarciem wcześniejszych cech stylowych. Oficyna dworska I (na zach. od pałacu) z XVIII w. jednopiętrowa, murowana, tynkowana, dach dwuspadowy. Jedno z wejść ma barokowy portal z belkowaniem wspartym na dwu kompozytowych kolumnach bez rowkowań.

Oficyna II (na wschód od pałacu) z XIX w. parterowa, murowana, tynkowana, dach dwuspadowy. Gzyms międzykondygnacyjny, okna i blendy piętra z nadokiennikami klamrowymi, okna strychu zamknięte półkoliście. Przy wejściu drewniany ganek ażurowy.

Oficyna III (dalej na wsch. od pałacu) z pocz. XX w. parterowa z mieszkalnym poddaszem, murowana, tynkowana, dach dwuspadowy. Przedzielona murem ogniowym.

Pałac w Środzie Śląskiej, ul. Leśna 1 - Pałac z 1870 r. jednopiętrowy, murowany, tynkowany. Wejście główne w ryzalicie wschodnie przez taras z bocznymi schodami z dwu stron otoczony kamienną barierą. Pałac położony jest na niewielkim wzgórzu, u którego podnóża płynie Średzka Woda. Aktualnie obiekt nie jest użytkowany. Przekazany w zarząd Gminie Środa Śląska na wniosek Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków znajduje się na końcu opracowania.

6.3 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Gmina Środa Śląska jest średnio nasyconym substancją archeologiczną rejonem województwa dolnośląskiego. Notuje się tu obecność 256 stanowisk archeologicznych, z których większość zawiera 2-5 faktów osadniczych, w tym 55 stanowisk bez określonej lokalizacji. 6 stanowisk wpisano do rejestru zabytków woj. dolnośląskiego.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy pochodzą z epoki kamienia. W środkowym okresie tej epoki - mezolicie (8.300 - 4.500 p.n.e.) egzystowała tutaj ludność kultury chojnicko-pieńkowskiej, po której pozostały ślady kilku obozowisk. Natomiast w młodszym okresie tej epoki - neolicie (4.500 - 1.800 p.n.e.) - odnotować można obecność przedstawicieli takich kultur, jak kultura lendzielska, kultura ceramiki dolkowo-grzebykowej, kultura ceramiki sznurowej (cmentarzysko), a przede wszystkim kultura pucharów lejowatych (kilka osad i kilkanaście śladów osadnictwa). Z I i II okresu epoki brązu, kiedy to na Śląsku dominowała kultura unietycka i przedłużycka (1.800 - 1.300 p.n.e.), brak jest jakichkolwiek znalezisk. Dopiero w następnych okresach tej epoki (III - V; 1.300 - 700 p.n.e.) następuje poważniejszy rozwój osadnictwa, kiedy to na omawiane tereny przybyła ludność kultury łużyckiej. Pozostawiła ona po sobie 25 osad i kilka cmentarzysk ciałopalnych. Z tych ostatnich odnotować należy przede wszystkim dwa cmentarzyska w Brodnie i jedno w Słupie. Znane już w okresie międzywojennym, stały się one w ostatnich latach przedmiotem działań rabunkowych, co spowodowało nieodwracalne zniszczenie dużych ich części. Ratownicze badania archeologiczne prowadzone na tych cennych obiektach, mają niestety często charakter rejestracji zniszczeń, a tylko w niewielkim stopniu pozwalają na uratowanie cennego dziedzictwa. W okresie halsztackim (700 - 400 p.n.e.) osadnictwo kultury łużyckiej powoli zanika, choć niektóre osady i cmentarzyska egzystowały w dalszym ciągu.

Okres lateński (IV - I w. p.n.e.) to czas dominacji Celtów. Na Dolnym Śląsku osiedlili się oni głównie na południe od Wrocławia; tym też faktem należy tłumaczyć najprawdopodobniej brak ich obecności na terenie gminy Środa Śląska. Natomiast pod koniec tego okresu na omawianym terenie osadza się ludność kultury przeworskiej. Będzie ona kontynuowała swoje osadnictwo głównie w okresie wpływów rzymskich (I - IV w. n.e.). Kultura ta pozostawiła po sobie ślady po kilkunastu osadach, z czego kilka egzystowało w obydwu wspomnianych okresach. Proces osadniczy załamuje się w

okresie wędrówek ludów, by odnowić się we wczesnym średniowieczu, z którego to okresu znanych jest kilkanaście osad i śladów osadnictwa. Co najważniejsze jednak, z końca tego okresu (XII - 1 poł. XIII wieku) pochodzą pierwsze historyczne wzmianki w źródłach pisanych, np. Cesarzowice (1155), Ciechów (1218). Od połowy XII wieku funkcjonuje też targ w Środzie Śląskiej, która w 1208 roku zostaje lokowana na prawie flamandzkim, a w 1235 - magdeburskim.

W okresie późnego średniowiecza (XIII - XV w. n.e.) następuje dalszy rozwój osadnictwa, trwający nieprzerwanie do dnia dzisiejszego. Z okresu tego znanych jest prawie 100 osad oraz kilkadziesiąt śladów osadnictwa. W tym też czasie założono dwa grodziska w Ciechowie (objęte strefą „W”). Wtedy też po raz pierwszy w źródłach historycznych pojawiają się informacje dotyczące większości miejscowości gminy (objęte strefą „OW”). Odnotować także należy obecność czterech krzyży pokutnych ustawianych przez zabójcę najczęściej w miejscu zbrodni lub przy kościele (Kulin, Ogrodnica, Rakoszyce, Rzeczyca). Na koniec wspomnieć należy o znalezisku będącym ewenementem w skali europejskiej - skarbie klejnotów monarszych - znalezionym w centrum miasta przy ul. Daszyńskiego. Skarb ten został częściowo rozkradzony w miejscu znalezienia, a jego kompletowanie trwa do dziś i nie wiadomo, czy uda się go kiedyś w całości odzyskać.

Przedstawiony powyżej obraz osadnictwa w gminie Środa Śląska ukazuje, że największe jego nasilenie związane jest z kulturą łużycką oraz z okresem wczesnego i późnego średniowiecza. Niestety nie występuje tutaj wiele atrakcyjnych form naziemnych typu kurhan lub grodzisko, dlatego też tym bardziej palący jest postulat, by objąć szczególną ochroną nieliczne cmentarzyska kultury łużyckiej, które, jak to zostało już wspomniane, niszczone są w toku nielegalnej działalności. Zarysowany proces osadniczy może ulec zmianie w wyniku nowych odkryć i badań archeologicznych (szczególnie w ramach AZP), w związku z czym należy się liczyć z koniecznością cyklicznego uaktualniania danych.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół

rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Do najcenniejszych zabytków ruchomych należy wyposażenie kościołów. Szczegóły na temat zabytków ruchomych z terenu gminy uzyskać można w archiwach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

6.5 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie

przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, a także rzemiosła.

W związku z faktem zachowania wielu układów ruralistycznych te elementy krajobrazu kulturowego są cennym przykładem zachowania dziedzictwa niematerialnego.

Historyczną metrykę ma również herb Środy Śląskiej. Tarcza herbowa podzielona jest w słup. W polu prawym zielony krzew winny z trzema kiściami winogron i czterema liśćmi w polu srebrnym – ma to związek z historyczną tradycją uprawy winorośli na tych terenach. W polu lewym połowa czarnego orła - herbu Dolnego Śląska, z białą przepaską na skrzydle. Wizerunek herbowy znany jest od czternastego stulecia

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zachowania obiektów zabytkowych oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT dla Gminy Środa Śląska. Stanowi ona podstawę dla celów strategicznych wymienionych w rozdziale 8.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie Gminy sprzyjające rozwojowi turystyki i agroturystyki, • Potencjał turystyki jednodniowej i weekendowej, • Nadodrzańskie położenie • Dobra drogowa dostępność komunikacyjna w postaci głównych szlaków transportowych 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, • Niekontrolowane przebudowy i rozbiórki obiektów zabytkowych będących w posiadaniu osób fizycznych,

<ul style="list-style-type: none"> • przebiegających przez Gminę, • Siedziba Gminy będąca jednocześnie siedzibą powiatu, • Bliskość siedziby województwa - Wrocławia, a także dużego ośrodka miejskiego - Legnicy • Interesujące obiekty zabytkowe - pałace, kościoły, dwory, • Zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci założeń dworsko- parkowych, • Zachowane obiekty sakralne oraz nekropole, • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej, • Zachowane elementy układu urbanistycznego Środy Śląskiej, • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych, • Korzystna lokalizacja Środy Śląskiej w centrum obszaru Gminy, co wiąże się z jej dobrą dostępnością, • Historyczne układy ruralistyczne stanowiące element dziedzictwa niematerialnego, • Obecność obszarów chronionej przyrody, • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne, • Często aktualizowana strona internetowa gminy, zawierająca informacje dotyczące historii oraz zabytków regionu, • Zaktualizowana baza Gminnej Ewidencji Zabytków, • Udział Gminy w wojewódzkich programach rewitalizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych, w szczególności właścicieli obiektów niewpisanych do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego, • Postępująca utrata walorów zabytkowych części obiektów wpisanych do GEZ, • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, • Niezbyt duża lesistość Gminy, • Niewykorzystany potencjał rzeki Odry • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych, • Problemy komunikacyjne nasilające się w okresie wzmożonego ruchu, • Intensywny ruch samochodowy związany z korytarzem transportowym i rozwijającym się osadnictwem, • Degradacja elementów historycznych układów przestrzennych przez lokalizację nowej zabudowy, • Niewielka liczba miejsc noclegowych • Niezbyt dobrze rozwinięta sieć gospodarstw agroturystycznych
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków, • Pozyskiwanie wsparcia finansowego 	<ul style="list-style-type: none"> • Dalsza degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do historycznego

<p>z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój turystyki jednodniowej oraz weekendowej, • Działania związane z wykorzystaniem szlaku wodnego Odry • Rozwój usług turystycznych związanych z bliskością Wrocławia, • Szersza promocja walorów kulturowych Gminy, • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki budynków, • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne, • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby, • Rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym, • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa obejmująca wspólne projekty, • Powstawanie i dalszy rozwój organizacji pozarządowych w sferze dziedzictwa kulturowego, • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej zabytków, • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Dolnośląskiego. 	<p>charakteru,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych, • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remoncie obiektów zabytkowych, • Nieskuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska, • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację substancji zabytkowej, • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów, • Zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia, • Brak wsparcia władz państwowych w wielu aspektach polityki samorządowej, w tym brak wsparcia finansowego w zakresie obiektów zabytkowych nie wpisanych do rejestru zabytków, • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w zakresie innych przepisów prawa powszechnie obowiązującego, • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych, • Akty wandalizmu. • Klęski żywiołowe (szczególnie powodzie)
---	--

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami z terenu Gminy. Wyznaczone kierunki i zadania

uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jego dziedzictwa kulturowego, są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także komplementarne w stosunku do pozostałych dokumentów strategicznych, takich jak studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz strategia rozwoju gminy.

1. Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

Polityka przestrzenna gminy powinna być zgodna z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego, w celu jak najlepszego zachowania obiektów zabytkowych. Odbywać się to będzie poprzez:

- ściśle powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, takimi jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz innymi dokumentami programowymi;
- odpowiednią konserwację zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy gminy;
- pielęgnację cmentarzy i miejsc pamięci wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
- realizację zasad ochrony konserwatorskiej w odniesieniu do historycznego układu urbanistycznego Środy Śląskiej oraz układów ruralistycznych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;

2. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

W perspektywie na lata 2016-2019 gmina realizować będzie działania związane z aktualizacją zasobu gminnej ewidencji zabytków, polegające przede wszystkim na prowadzeniu rozpoznania i wprowadzaniu do kart ewidencyjnych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów. Proces ten będzie na bieżąco konsultowany z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Na miarę środków finansowych przewiduje się również inwentaryzację obiektów małej architektury, takich jak kapliczki przydrożne, krzyże, czy też obiekty infrastruktury technicznej (trafostacje, obiekty kolejowe itp.). W razie konieczności szczególnej ochrony obiektów

zabytkowych przewiduje się też działania mające na celu zgłaszania zabytków typowanych do wpisu do rejestru zabytków.

3. Opieka nad dziedzictwem archeologicznym oraz monitorowanie zagrożeń

Gmina przewiduje szereg działań związanych z ochroną stanowisk archeologicznych. Zaliczyć do nich można:

- sporządzenie we współpracy Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków bazy informacyjnej o stanowiskach archeologicznych wytypowanych do wpisania do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego;
- wymiana informacji z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na temat zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikających z działalności inwestycyjnej bądź działalności tzw. poszukiwaczy skarbów i innych;
- uzupełnianie i weryfikowanie istniejącej ewidencji zabytków archeologicznych we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP.

Gmina została przebadana metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski. Jednakże od tego czasu proces destrukcji stanowisk archeologicznych wynikający przeważnie z działalności inwestycyjnej znacznie się spotęgował, dlatego też konieczna jest weryfikacja dotychczasowej wiedzy o zabytkach archeologicznych z terenu gminy i przeprowadzenie weryfikacyjnych badań AZP.

4. Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji wielorodzinnych budynków mieszkalnych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

W ramach tego zadania gmina planuje wsparcie dla właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych. Podstawowym celem przedsięwzięcia jest kontynuacja rozpoczętej rewitalizacji tkanki mieszkaniowej na terenie miasta w szczególności poprawa jakości życia mieszkańców, zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, a także poprawa stanu środowiska naturalnego (zwłaszcza powietrza atmosferycznego).

Obręb modernizacji części wspólnych budynków mieszkalnych to strefa A i B ochrony konserwatorskiej, budynki mieszkalne i mieszkalno-usługowe wpisane są do ewidencji zabytków, większość z nich z racji swojego wieku jest w niezadowalającej kondycji technicznej i wymaga przeprowadzenia remontów, w tym remontów kapitalnych. Większość budynków ogrzewana jest węglem.

Przedmiotem tego projektu będzie kompleksowa odnowa oraz modernizacja energetyczna budynków mieszkalnych będących zarówno własnością gminy, jak i wspólnot mieszkaniowych, zarządzanych przez Gminę Środa Śląska, na obszarze miasta w tym m.in. ulic: Kilińskiego, Kościuszki, Plac Wolności, Świdnicka, Wrocławska, Ogrody Zamkowe, 1-go Maja .

Projekt realizowany przez Gminę Środa Śląska w partnerstwie z właścicielami lokali mieszkalnych i użytkowych zlokalizowanych w budynkach wspólnot mieszkaniowych, których dotyczy projekt modernizacji zasobów mieszkaniowych.

Szacunkowa wartość projektu: 2 325 832 zł brutto. Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, środki własne wspólnot mieszkaniowych, RPO WD - lata realizacji 2016-2021

5. Podjęcie działań rewitalizacyjnych związanych ze stacją kolejową w Środzie Śląskiej wraz z przyległościami

Podstawowym celem proponowanego projektu jest poprawa obsługi podróżnych oraz ich komfortu podczas oczekiwania na przyjazd pociągu a także rewitalizacja historycznego budynku. W ramach projektu realizowane będzie: remont i przystosowanie pomieszczeń do funkcji: holu głównego, poczekalni, punktu małej gastronomii (kawa, herbata, napoje, kanapki), informacji turystycznej oraz kasy biletowej. Dodatkowo zagospodarowywany będzie również teren wokół budynku stacji PKP, w tym: parking, wprowadzenie wiaty na rowery, koszy, ławek, oświetlenia oraz zagospodarowanie zielenią. Początkowym etapem odnowy wizerunku terenów zlokalizowanych wokół stacji PKP jest przystąpienie do stworzenia strefy wypoczynku dla najmłodszych.

Szacunkowa wartość inwestycji ok. 200 tys. PLN. Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, budżet PKP, RPO WD. Lata realizacji projektu - 2019-2020

- opracowanie programu prac konserwatorskich oraz rewitalizacja murów miejskich w Środzie Śląskiej;
- remont ratusza miejskiego;
- rewitalizacja obszaru zabytkowego Rynku Dolnego w Środzie Śląskiej poprzez nadanie funkcji turystycznej, kulturalnej i edukacyjnej;
- rewitalizacja terenów zieleni komponowanej w Środzie Śląskiej (parki, cmentarze);
- rewitalizacja stacji kolejowej wraz z przyległościami w Środzie Śląskiej w celu rozwinięcia funkcji komunikacyjnej oraz wprowadzenia funkcji społecznej i gospodarczej.

6. Poprawa atrakcyjności obszaru Rynku Dolnego w granicach strefy „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej dla wykorzystania przez mieszkańców i turystów

Podstawowym celem proponowanego projektu jest wydzielenie części reprezentacyjnej miasta – placu wyłączonego z ruchu kołowego – deptaka, służącego mieszkańcom oraz turystom jako miejsce spotkań, imprez i integracji. W ramach projektu realizowane będzie: wykonanie drugiego etapu rewaloryzacji nawierzchni Rynku Dolnego, tj.: położenie płyt granitowych oraz kostki granitowej, wprowadzenie elementów małej architektury i zieleni (siedziska, fontanna, klomby), uzupełnienie systemu monitoringu miejskiego, modernizacja i uzupełnienie oświetlenia.

Szacunkowa wartość inwestycji ok. 1 mln PLN. Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, RPO WD - lata realizacji 2016-2017

7. Podjęcie działań rewitalizacyjnych związanych z obszarem Parku Miejskiego w Środzie Śląskiej

Podstawowym celem proponowanego projektu jest zagospodarowanie terenu parku miejskiego w Środzie Śląskiej, podniesienie jego walorów estetycznych a przy tym nadanie mu funkcji turystyczno-rekreacyjnej.

Przedmiotem ww. projektu jest przeprowadzenie inwentaryzacji, sporządzenie projektu zagospodarowania, uporządkowanie istniejącej zieleni, terenu i skarp, utworzenie odpowiedniej nawierzchni, nowych nasadzeń zieleni, odrestaurowanie fontanny i pergoli, wprowadzenie nowych obiektów małej architektury (kosze na

śmieci, ławki, ogrodzenie, lampy wraz z towarzyszącą im infrastrukturą). Ważnym elementem projektu jest poprawa bezpieczeństwa poprzez wprowadzenie elementów oświetlenia wraz z monitoringiem.

Szacunkowa wartość inwestycji ok. 300 tys. PLN. Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, RPO WD, FIO - lata realizacji 2017-2018

8. Rewaloryzacja murów miejskich i innych elementów obronnych miasta Środa Śląska

Podstawowym celem proponowanego projektu jest odrestaurowanie historycznych zabytkowych murów obronnych miasta Środa Śląska znajdujących się w rejestrze zabytków oraz wyeksponowanie reliktyw dawnych bram wjazdowych do miasta w przyziemiu, wieży obronnej wraz z przyległymi murami oraz fosy położonej w północno-zachodnim narożniku murów obronnych.

W ramach projektu realizowane będzie: odnowienie i zabezpieczenie obiektu przed dalszą degradacją. Przed przystąpieniem do podstawowych etapów realizacji inwestycji należy wykonać Program Prac Konserwatorskich oraz wykonać opracowanie archeologiczne, które będzie obejmowało dawne bramy wjazdowe do miasta oraz zamek.

Szacunkowa wartość inwestycji ok. 9 mln PLN. Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, RPO WD, FIO, MKiDN - lata realizacji 2016-2022

9. Podjęcie działań rewitalizacyjnych związanych z cmentarza w Środzie Śląskiej wraz z przyległościami

Podstawowym celem proponowanego projektu jest uporządkowanie przestrzeni cmentarza komunalnego w Środzie Śląskiej, przywrócenie funkcji cmentarza komunalnego w kwaterze 1 PA - przebudowa infrastruktury (kolektor deszczowy), odrestaurowanie kaplicy cmentarnej, stworzenie odpowiedniej nawierzchni parkingowej, remont ogrodzenia, poprawa obsługi komunikacyjnej cmentarza, wprowadzenie dodatkowych usług związanych z obsługą cmentarza oraz zwiększenie bezpieczeństwa.

Szacunkowa wartość inwestycji ok. 1 mln PLN Potencjalne źródło finansowania Budżet JST, RPO WD - lata realizacji 2016-2019

10. Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

W celu przyciągnięcia turystów na teren gminy niezbędne są działania poprawiające dostęp i atrakcyjność wizualną najcenniejszych obiektów zabytkowych. Wzbogaci to ofertę turystyczną, a także umożliwi tworzenie nowych produktów turystycznych. Przewiduje się następujące działania:

- stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych (np. lokalizacji GPS);
- publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy;
- atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych;
- dbanie o zawartość strony internetowej gminy poprzez umieszczenie informacji dotyczących zasobu zabytkowego;
- opracowanie mapy dziedzictwa kulturowego gminy, także z wykorzystaniem systemu informacji przestrzennej.

11. Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego ze szczególnym uwzględnieniem turystyki jednodniowej i weekendowej

Obiekty historycznego dziedzictwa są jednymi z najistotniejszych elementów strategii promocyjnej gminy. Niezbędne jest zatem tworzenie nowych oraz rozwój istniejących produktów turystycznych przeznaczonych dla odwiedzających gminę turystów. Z racji dobrej dostępności komunikacyjnej gminy skupić się należy w dużej mierze na propozycjach dla turystów przebywających na terenie gminy przez krótszy czas. Do najważniejszych działań gminy w tym zakresie należeć będzie:

- rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych;
- promocja różnych form turystyki - turystyka piesza, rowerowa, konna, motoryzacyjna;
- tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne;

- organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym;
- organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu wartości historyczne gminy;
- postawienie na innowacyjność projektów w celu wyróżnienia się spośród miast konkurencyjnych;
- wykorzystywanie zachowanych układów ruralistycznych jako elementu turystyki kulturowej.

12. Promocja gminy na forum krajowym i zagranicznym

Bardzo ważnym elementem w procesie promowania dziedzictwa kulturowego jest zachowanie odpowiednich zasad public relations. Gmina Środa Śląska przyjęła następujące założenia swojej polityki promocyjnej:

- walory zabytkowe i kulturowe są jednym z podstawowych elementów promocji Gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach;
- nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego przyczyni się do lepszego wykorzystania zasobów kulturowych gminy;
- udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp. wypromują użytkowników dbających o obiekty zabytkowe;
- współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi przyczyni się do lepszego postrzegania zasad ochrony dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców i turystów.

13. Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych

W dzisiejszych czasach bardzo ważne jest dostosowywanie jak największej liczby obiektów zabytkowych również dla osób niepełnosprawnych. Odbywać się ono będzie poprzez:

- umieszczanie napisów w języku Braille'a na tablicach informacyjnych;
- przystosowanie obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnością ruchową;

- wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji osobom niewidomym i niedowidzącym.

14. Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

W celu jak najszerszego przybliżenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców gminy planuje się następujące działania:

- wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego gminy;
- wprowadzenie elementów przybliżających lokalną kulturę i tradycję w działalność placówek edukacyjnych, kulturalnych, bibliotek, świetlic itp.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Środa Śląska powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Środa Śląska zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, placówki kultury – np. biblioteka) oraz Urząd Miejski w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków wpisanych do rejestru zabytków, jak i będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie ze środków zagranicznych i krajowych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi).

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,

- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym. Kwestię finansowania określa art. 71 pkt. 2 w/w Ustawy.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

11.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu.

Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

PROMESA MINISTRA KULTURY i DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Szczególnym rodzajem ministerialnego programu operacyjnego jest Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich, w tym na zadania z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Uprawnionymi do pozyskania dotacji są jednostki samorządu terytorialnego oraz państwowe i samorządowe instytucje kultury i filmowe, kościoły lub związki wyznaniowe, archiwa państwowe, organizacje pozarządowe ze sfery kultury, organizacje pozarządowe i niepubliczne szkoły artystyczne i i II stopnia oraz uczelnie artystyczne. Promesa MKiDN może pokrywać maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. w szczególnych przypadkach Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może zdecydować o pokryciu więcej niż 85 % wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbany” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych

obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego,
- b) konserwację i rewaloryzację zabytków,
- c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,

- c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

- a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego,
- b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

- a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014.1446 ze zm.),
- b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych,
- c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:
- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
  - stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2016 .446, ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta lub Gminy.

11.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA LATA 2014-2020

W ramach RPO mogą być realizowane projekty z zakresu dziedzictwa kulturowego poprzez Oś Priorytetową 4 - Środowisko i Zasoby, gdzie znajduje się Priorytet inwestycyjny 4.3 Dziedzictwo kulturowe.

Dofinansowanie otrzymają przedsięwzięcia dotyczące ochrony i opieki nad najwyższej rangi obiektami zabytkowymi, w celu uniknięcia ich zniszczenia, inwestycje dotyczące udostępniania materialnego dziedzictwa kulturowego regionu zwiększające udział mieszkańców regionu i turystów w wybranych obszarach kultury.

Beneficjenci:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego,
- administracja rządowa,

- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- organizacje pozarządowe, w tym regionalne i lokalne organizacje turystyczne,
- LGD,
- przedsiębiorcy,
- instytucje kultury: samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego,
- szkoły wyższe, ich związki i porozumienia, szkoły artystyczne.

Należy też wspomnieć o tym, że w ramach RPO przeznaczane będą środki na działania rewitalizacyjne, które również mogą obejmować inwestycje związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę

standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro.

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów

Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. w celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŚRODA ŚLĄSKA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Środa Śląska jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we

wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie Gminy Środa Śląska oraz sporą ilość obiektów posiadających wartości zabytkowe Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Gminy Środa Śląska, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

**WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO Z TERENU GMINY**

miejsowość	obiekt	adres	nr	rodzaj obiektu	rejestr zabytków	data rejestru
Bukówek	Kościół fil. św. Jerzego			kościół	A/1170/1651	1966-05-07
Bukówek	Kościół Św. Trójcy, d. ewang.			kościół	A/1171/739/W	1998-12-24
Bukówek	Cmentarz ewangelicki			cmentarz	A/1171/739/W	1998-12-24
Cesarzowice	Kościół fil. św. Marcina			kościół	A/1172/1202	1964-12-14
Cesarzowice	Cmentarz katolicki			cmentarz	A/1172/1202	1964-12-14
Cesarzowice	Mur obronny cmentarza			mury obronne	A/1172/1202	1964-12-14
Chwalimierz	Zespół pałacowy:			zespół pałacowy	A/3776/395/W	1977-10-04
Chwalimierz	Ruina pałacu (wieża, taras, glorieta)			pałac	A/3776/395/W	1977-10-04
Chwalimierz	Stajnia			budynek gospodarczy	A/3776/395/W	1977-10-04
Chwalimierz	Park pałacowy			park/ogród	A/3777/226	1950-07-15
Chwalimierz	Zespół folwarczny:			zespół folwarczny	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Dom rządcy, ob. mieszkalny i biura		8	rządcówka	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Obora I			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Obora II			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Obora III			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Kuźnia			inny	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Stodoła I			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Stodoła II			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Relikty muru granicznego	pn. część założenia		ogrodzenie	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Relikty bruku i fosy			inny	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Teren ogrodu gospodarczego	pd.-wsch. część założenia		park/ogród	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Spichlerz			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Stajnia			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Stodoła			budynek gospodarczy	A/3778/729/W	1997-06-05
Chwalimierz	Relikty muru granicznego	pd. część założenia		ogrodzenie	A/3778/729/W	1997-06-05
Ciechów	Kościół par. MB Wspomożenia Wiernych	ul. Słoneczna	2	kościół	A/1173/1654	1966-05-07
Ciechów	Pałac	ul. Jaworowa	22	pałac	A/995	2007-02-01
Gozdawa	Pałac		8	pałac	A/3779/488/W	1981-03-13
Gozdawa	Park pałacowy			park/ogród	A/3780/587/W	1985-11-29
Jastrzębce	Dwór		49	dwór	320/A/04	2004-07-19
Jugowiec	Pałac		8	pałac	A/3781/589/W	1985-11-29
Jugowiec	Park pałacowy			park/ogród	A/3781/589/W	1985-11-29

Juszczyn	Dwór		19	dwór	A/3782/389/W	1977-03-29
Juszczyn	Spichlerz		19	budynek gospodarczy	A/3783/501/W	1983-03-31
Juszczyn	Park dworski			park/ogród	A/3782/389/W	1977-03-29
Krynitzo	Kościół par. św. Wawrzyńca			kościół	A/982	2007-01-27
Proszków	Kościół fil. św. Anny			kościół	A/1174/1232	1964-12-21
Proszków	Zespół pałacowy:		7-14	zespół pałacowy	666/A/1-3/05	2005-12-06
Proszków	Pałac			pałac	666/A/1-3/05	2005-12-06
Proszków	Mur pałacowy			ogrodzenie	666/A/1-3/05	2005-12-06
Proszków	Park pałacowy			park/ogród	666/A/1-3/05	2005-12-06
Rakoszyce	Park pałacowy			park/ogród	A/3784/388/W	1977-03-29
Szczepanów	Kościół par. św. Szczepana			kościół	A/1178/1046	1964-01-24
Szczepanów	Kościół pom. Najśw. Serca PJ			kościół	A/1179/660/W	1992-05-05
Szczepanów	Zespół pałacowy:	ul. Długa	4	zespół pałacowy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Pałac	ul. Długa	4	pałac	A/3902/1233	1964-12-21
Szczepanów	Dom zarządcy ze stajnią i wozownią, ob. dom mieszkalny			rządcówka	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Oficyna I			budynek mieszkalno-gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Oficyna II			budynek mieszkalno-gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Oficyna III			budynek mieszkalno-gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Stajnia ze spichlerzem			budynek gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Obora I, ob. magazyn			budynek gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Obora II, ob. magazyn			budynek gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Obora III, ob. magazyn			budynek gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Stodoła, ob. garaż i mieszkanie			budynek gospodarczy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Młyn dworski, ob. dom mieszkalny			młyn	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Komin gorzelni			przemysłowy	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Herbaciarnia (ruina)			inny	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Teren d. ogrodu ozdobnego			park/ogród	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Teren ogrodu użytkowego, d. sad			park/ogród	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Mur graniczny z bramą	od zach.		ogrodzenie	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Mur graniczny z bramą	od pn. i pn.-wsch.		ogrodzenie	A/3785/724/W	1996-09-09
Szczepanów	Park pałacowy			park/ogród	A/3786/421/W	1978-09-31
Środa Śląska	Ośrodek historyczny miasta			obszar	A/3787/501	1959-08-24

Środa Śląska	Pozostałości obwarowań miejskich			mury obronne	A/3788/1235	1964-12-21
Środa Śląska	Kościół par. św. Andrzeja Apostoła	ul. Legnicka		kościół	A/1180/82	1949-03-29
Środa Śląska	Dzwonnica	ul. Legnicka		dzwonnica	141/A/02/1-4	2002-11-12
Środa Śląska	Cmentarz katolicki	Pl. Wolności		cmentarz	141/A/02/1-4	2002-11-12
Środa Śląska	Ogrodzenie			ogrodzenie	141/A/02/1-4	2002-11-12
Środa Śląska	Brama			inny	141/A/02/1-4	2002-11-12
Środa Śląska	D. kościół szpitalny NMP, ob. pomocniczy	ul. Legnicka		kościół	A/1181/981	1963-06-17
Środa Śląska	Zespół klasztorny franciszkanów:	ul. Kościuszki		zespół klasztorny	A/1182/1234	1964-12-21
Środa Śląska	Kościół klasztorny, ob. par. św. Krzyża	ul. Kościuszki	51	kościół	A/1182/1234	1964-12-21
Środa Śląska	Klasztor, ob. dom mieszkalny	ul. Kościuszki	60	klasztor	A/1182/1234	1964-12-21
Środa Śląska	Zamek książęcy (relikty)			zamek	A/3789/1665	1966-05-07
Środa Śląska	Poczta	ul. Kolejowa	25	publiczny	A/3790/710/W	1995-06-21
Środa Śląska	Pałac	ul. Leśna	1	pałac	A/3791/434/W	1979-03-07
Środa Śląska	Park pałacowy	ul. Leśna	1	park/ogród	A/3791/434/W	1979-03-07
Środa Śląska	Dom mieszkalny, ob. biura Prokuratury Rejonowej	ul. Parkowa	1	publiczny	A/3792/542/W	1982-11-26
Środa Śląska	Ratusz, ob. Muzeum Regionalne	Pl. Wolności	3	ratusz	A/3793/1236	1964-12-21
Środa Śląska	Zespół budowlany bloku śródrynkowego	Pl. Wolności	1-5	zespół budowlany	A/6007	2016-07-05
Święte	Kościół par. św. Marcina			kościół	A/1183/1664	1966-05-07
Wojczyce	Zespół pałacowy:		1	zespół pałacowy	A/3794/695/W/1-2	1994-05-16
Wojczyce	Pałac		1	pałac	A/3794/695/W/1-2	1994-05-16
Wojczyce	Park pałacowy			park/ogród	A/3794/695/W/1-2	1994-05-16
Wrocisławice	Kościół par. św. Wawrzyńca			kościół	A/1184/476	1958-12-04

Źródło: Rejestr zabytków nieruchomości województwa dolnośląskiego

WYKAZ OBIEKTÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERENU GMINY

Lp.	Miejscowość	Nr	Obiekt	Uwagi
1	Brodno	44	dwór	
2	Brodno	49	dom	
3	Brodno		cmentarz wiejski	
4	Brodno		świątelnia	
5	Buczki		dwór	
6	Buczki		stajnia	
7	Buczki		obora	

8	Bukówek	1	dom mieszkalno-gospodarczy	
9	Bukówek	2	dom	
10	Bukówek	3	dom mieszkalno-gospodarczy	
11	Bukówek	4	budynek gospodarczy	
12	Bukówek	9	dom mieszkalno-gospodarczy	
13	Bukówek	9	budynek gospodarczy	
14	Bukówek	9	budynek gospodarczy	
15	Bukówek	10	stodoła	
16	Bukówek	12	dom	
17	Bukówek	12	stodoła	
18	Bukówek	13	dom	
19	Bukówek	13	budynek gospodarczy	
20	Bukówek	13	budynek gospodarczy	
21	Bukówek	17	budynek gospodarczy	
22	Bukówek	19	budynek gospodarczy	
23	Bukówek	20	dom	
24	Bukówek	20	budynek gospodarczy	
25	Bukówek	20	budynek gospodarczy	
26	Bukówek	23	dom	
27	Bukówek	23	budynek gospodarczy	
28	Bukówek	23	budynek gospodarczy	
29	Bukówek	33	dom	
30	Bukówek	33	budynek gospodarczy	
31	Bukówek	34	budynek gospodarczy	
32	Bukówek	37	budynek gospodarczy	
33	Bukówek	40	dom	
34	Bukówek	41	dom	
35	Bukówek	44	budynek gospodarczy	
36	Bukówek	44	budynek gospodarczy	
37	Bukówek	44	budynek gospodarczy	
38	Bukówek	47	budynek gospodarczy	
39	Bukówek	47	budynek gospodarczy	
40	Bukówek	48	dom	
41	Bukówek	48	budynek gospodarczy	
42	Bukówek	48	budynek gospodarczy	
43	Bukówek	48	budynek gospodarczy	
44	Bukówek	49	budynek gospodarczy	
45	Bukówek	50	budynek gospodarczy	
46	Bukówek	50	budynek gospodarczy	
47	Bukówek	51	budynek gospodarczy	
48	Bukówek	2/3	budynek gospodarczy	
49	Bukówek	2/3	budynek gospodarczy	
50	Bukówek	40/41	budynek gospodarczy	
51	Bukówek		kościół	
52	Bukówek		cmentarz przykościelny	
53	Bukówek		kościół	
54	Bukówek		cmentarz ewangelicki	
55	Cesarzowice	2	budynek gospodarczy	

56	Cesarzowice	3	budynek gospodarczy	
57	Cesarzowice	10	budynek gospodarczy	
58	Cesarzowice	11	budynek gospodarczy	
59	Cesarzowice	20	dom	
60	Cesarzowice	24	dom	
61	Cesarzowice	24	budynek gospodarczy	
62	Cesarzowice	24	budynek gospodarczy	
63	Cesarzowice	27	budynek gospodarczy	
64	Cesarzowice	29	dom mieszkalno-gospodarczy	
65	Cesarzowice	33	budynek gospodarczy	
66	Cesarzowice	38	dom	
67	Cesarzowice	38	budynek gospodarczy	
68	Cesarzowice	39	budynek gospodarczy	
69	Cesarzowice	43	dom	
70	Cesarzowice	43	budynek gospodarczy	
71	Cesarzowice	45	budynek gospodarczy	
72	Cesarzowice	50	dom	
73	Cesarzowice	51	dom	
74	Cesarzowice	54	budynek gospodarczy	
75	Cesarzowice	54	budynek gospodarczy	
76	Cesarzowice	60	budynek gospodarczy	
77	Cesarzowice	62	dom	
78	Cesarzowice	65	budynek gospodarczy	
79	Cesarzowice	71	dom	
80	Cesarzowice	71	budynek gospodarczy	
81	Cesarzowice	73	budynek gospodarczy	
82	Cesarzowice	74	dom	
83	Cesarzowice	74	budynek gospodarczy	
84	Cesarzowice	75	dom	
85	Cesarzowice	79	dom	
86	Cesarzowice	81	budynek gospodarczy	
87	Cesarzowice		kościół	
88	Cesarzowice		cmentarz przykościelny	
89	Cesarzowice		mur obronny cmentarza	
90	Cesarzowice		cmentarz wiejski	
91	Cesarzowice		stajnia	
92	Cesarzowice		stodoła	
93	Cesarzowice		budynek gospodarczy	
94	Cesarzowice		park	
95	Chwalimierz	10	dom	
96	Chwalimierz	16	dom	
97	Chwalimierz	17	dom mieszkalno-gospodarczy	
98	Chwalimierz	23	dom mieszkalno-gospodarczy	
99	Chwalimierz	23	budynek gospodarczy	
100	Chwalimierz	24	dom	
101	Chwalimierz	26	dom	
102	Chwalimierz	26	budynek gospodarczy	
103	Chwalimierz	26	budynek gospodarczy	

104	Chwalimierz	36	dom	
105	Chwalimierz	36	budynek gospodarczy	
106	Chwalimierz	36	budynek gospodarczy	
107	Chwalimierz	41	dom	
108	Chwalimierz	41	budynek gospodarczy	
109	Chwalimierz	42	budynek gospodarczy	
110	Chwalimierz	42	budynek gospodarczy	
111	Chwalimierz	42	budynek gospodarczy	
112	Chwalimierz	43	dom	
113	Chwalimierz	43	budynek gospodarczy	
114	Chwalimierz	46	dom	
115	Chwalimierz	47	dom	
116	Chwalimierz	49	dom	
117	Chwalimierz	51	budynek gospodarczy	
118	Chwalimierz		kaplica mszalna	
119	Chwalimierz		mauzoleum	
120	Chwalimierz		cmentarz wiejski	
121	Chwalimierz		ruina pałacu	
122	Chwalimierz		stajnia	
123	Chwalimierz		oficyna	
124	Chwalimierz		główna brama	
125	Chwalimierz		wjazdowa brama do stajni z relikdami muru	
126	Chwalimierz		park	
127	Chwalimierz		dom rządcy	zespół Majdan I
128	Chwalimierz		obora	zespół Majdan I
129	Chwalimierz		obora	zespół Majdan I
130	Chwalimierz		obora	zespół Majdan I
131	Chwalimierz		kuźnia	zespół Majdan I
132	Chwalimierz		stodoła	zespół Majdan I
133	Chwalimierz		stodoła	zespół Majdan I
134	Chwalimierz		teren ogrodu	zespół Majdan I
135	Chwalimierz		spichlerz	zespół Majdan II
136	Chwalimierz		stajnia	zespół Majdan II
137	Chwalimierz		stodoła	zespół Majdan II
138	Chwalimierz		stodoła	zespół Majdan II
139	Chwalimierz		relikty muru	zespół Majdan II
140	Chwalimierz		szkoła	
141	Ciechów	Jaworowa 22	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
142	Ciechów	Jaworowa 22	obora	zespół pałacowo-folwarczny
143	Ciechów	Jaworowa 22	spichlerz	zespół pałacowo-folwarczny
144	Ciechów	Jaworowa 22	magazyn	zespół pałacowo-folwarczny
145	Ciechów	Jaworowa 22	park	zespół pałacowo-folwarczny
146	Ciechów	Jaworowa 8a	dom mieszkalno-gospodarczy	
147	Ciechów	Średzka 1	szkoła	
148	Ciechów	Średzka 20	dom	
149	Ciechów		kościół	
150	Ciechów		cmentarz przykościelny	
151	Ciechów		cmentarz wiejski	

152	Gozdawa	2	budynek gospodarczy	
153	Gozdawa	8	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
154	Gozdawa	11	dom mieszkalno-gospodarczy	
155	Gozdawa	12	dom	
156	Gozdawa	16	dom	
157	Gozdawa	11/12	budynek gospodarczy	
158	Gozdawa	15/16	budynek gospodarczy	
159	Gozdawa		oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
160	Gozdawa		obora	zespół pałacowo-folwarczny
161	Gozdawa		spichlerz	zespół pałacowo-folwarczny
162	Gozdawa		park	zespół pałacowo-folwarczny
163	Jastrzębce	17	budynek gospodarczy	
164	Jastrzębce	21	dom	
165	Jastrzębce	21	budynek gospodarczy	
166	Jastrzębce	28	dom	
167	Jastrzębce	31	dom	
168	Jastrzębce	33	budynek gospodarczy	
169	Jastrzębce	37	dom	
170	Jastrzębce	44	dom	
171	Jastrzębce		cmentarz leśny	
172	Jastrzębce		stodoła	zespół dworsko-folwarczny
173	Jastrzębce		owczarnia	zespół dworsko-folwarczny
174	Jastrzębce		fosa i ogród	zespół dworsko-folwarczny
175	Jaśkowice (Szczepanów)		cmentarz wiejski	
176	Jugowiec	2	dom	
177	Jugowiec	5	dom mieszkalno-gospodarczy	
178	Jugowiec	7	dom mieszkalno-gospodarczy	
179	Jugowiec	13	dom	
180	Jugowiec	15	budynek gospodarczy	
181	Jugowiec	15	budynek gospodarczy	
182	Jugowiec	17	dom mieszkalno-gospodarczy	
183	Jugowiec	19	dom	
184	Jugowiec	21	dom	
185	Jugowiec	26	dom mieszkalno-gospodarczy	
186	Jugowiec	26	budynek gospodarczy	
187	Jugowiec	27	budynek gospodarczy	
188	Jugowiec	29	dom mieszkalno-gospodarczy	
189	Jugowiec	29	budynek gospodarczy	
190	Jugowiec		pałac	zespół pałacowo-folwarczny
191	Jugowiec		stodoła i obora	zespół pałacowo-folwarczny
192	Jugowiec		budynek gospodarczy	zespół pałacowo-folwarczny
193	Jugowiec		stajnia	zespół pałacowo-folwarczny
194	Jugowiec		powozownia	zespół pałacowo-folwarczny
195	Jugowiec		obora	zespół pałacowo-folwarczny
196	Jugowiec		obora ze spichlerzem	zespół pałacowo-folwarczny
197	Jugowiec		park	zespół pałacowo-folwarczny
198	Jugowiec		gorzelnia	
199	Juszczyn	1	budynek gospodarczy	

200	Juszczyn	1	budynek gospodarczy	
201	Juszczyn	10	dom mieszkalno-gospodarczy	
202	Juszczyn	13	dom	
203	Juszczyn	13	budynek gospodarczy	
204	Juszczyn	17	dom mieszkalno-gospodarczy	
205	Juszczyn	17	budynek gospodarczy	
206	Juszczyn	19	dwór	zespół dworski
207	Juszczyn	19	spichlerz	zespół dworski
208	Juszczyn	19	sklep i magazyn	zespół dworski
209	Juszczyn	19	chlewnia	zespół dworski
210	Juszczyn	19	obora	zespół dworski
211	Juszczyn	19	stodoła	zespół dworski
212	Juszczyn	19	park	zespół dworski
213	Juszczyn	20	dom inspektora	zespół dworski
214	Juszczyn	21	oficyna	zespół dworski
215	Juszczyn	21	dom	
216	Juszczyn	25	dom	
217	Juszczyn	31	dom	
218	Juszczyn	36	dom mieszkalno-gospodarczy	
219	Juszczyn	37	dom mieszkalno-gospodarczy	
220	Juszczyn	37	budynek gospodarczy	
221	Juszczyn	40	dom	
222	Juszczyn	40	budynek gospodarczy	
223	Juszczyn	46	dom	
224	Juszczyn	31/32	budynek gospodarczy	
225	Juszczyn		kaplica	
226	Juszczyn		cmentarz katolicki	
227	Kobylniki		cmentarz leśny	
228	Kobylniki		dwór	
229	Komorniki	Lipowa 10	dom	
230	Komorniki	Lipowa 10	budynek gospodarczy	
231	Komorniki	Lipowa 10	budynek gospodarczy	
232	Komorniki	Lipowa 12	dom	
233	Komorniki	Lipowa 12	budynek gospodarczy	
234	Komorniki	Lipowa 12	budynek gospodarczy	
235	Komorniki	Lipowa 7	budynek gospodarczy	
236	Komorniki	Średzka 12	dwór	
237	Komorniki	Średzka 12	budynek gospodarczy	
238	Komorniki	Średzka 2	dom	
239	Komorniki	Średzka 4	dom mieszkalno-gospodarczy	
240	Komorniki	Średzka 6/8	dom	zespół dawnego zajazdu
241	Komorniki	Średzka 6/8	dom	zespół dawnego zajazdu
242	Komorniki	Średzka 6/8	budynek gospodarczy	zespół dawnego zajazdu
243	Krynicy	2	dom	
244	Krynicy	3	dom	
245	Krynicy	4	dom mieszkalno-gospodarczy	
246	Krynicy	6	dom	
247	Krynicy	6	budynek gospodarczy	

248	Kryniczno	8	budynek gospodarczy	
249	Kryniczno	9	dom mieszkalno-gospodarczy	
250	Kryniczno	9	budynek gospodarczy	
251	Kryniczno	17	dom	
252	Kryniczno	17	budynek mieszkalno-gospodarczy	
253	Kryniczno	17	budynek gospodarczy	
254	Kryniczno	18	budynek gospodarczy	
255	Kryniczno	18	budynek gospodarczy	
256	Kryniczno	19	dom mieszkalno-gospodarczy	
257	Kryniczno	22	dom mieszkalno-gospodarczy	
258	Kryniczno	27	budynek gospodarczy	
259	Kryniczno	27	budynek gospodarczy	
260	Kryniczno	30	budynek gospodarczy	
261	Kryniczno	30	budynek gospodarczy	
262	Kryniczno	33	budynek gospodarczy	
263	Kryniczno	38	obora	
264	Kryniczno	40	dom	
265	Kryniczno	41	dom	
266	Kryniczno	41	budynek gospodarczy	
267	Kryniczno	41	budynek gospodarczy	
268	Kryniczno	42	dom	
269	Kryniczno	43	dom mieszkalno-gospodarczy	
270	Kryniczno	43	budynek gospodarczy	
271	Kryniczno	49	dom	
272	Kryniczno	51	budynek gospodarczy	
273	Kryniczno	53	dom	
274	Kryniczno	57	dom ob.. Plebania	
275	Kryniczno	57	budynek gospodarczy	
276	Kryniczno	62	budynek gospodarczy	
277	Kryniczno	62	budynek gospodarczy	
278	Kryniczno	68	obora	
279	Kryniczno	32b	stajnia	zespół folwarczny
280	Kryniczno		kościół	
281	Kryniczno		cmentarz katolicki	
282	Kryniczno		mur cmentarny	
283	Kulin	3	budynek gospodarczy	
284	Kulin	3	budynek gospodarczy	
285	Kulin	10	dom	
286	Kulin	11	budynek gospodarczy	
287	Kulin	11	budynek gospodarczy	
288	Kulin	12	budynek gospodarczy	
289	Kulin	12	budynek gospodarczy	
290	Kulin	13	budynek gospodarczy	
291	Kulin	13	budynek gospodarczy	
292	Kulin	16	dom	
293	Kulin	20	dom	
294	Kulin	20	budynek gospodarczy	
295	Kulin	20	budynek gospodarczy	

296	Kulin	20	budynek gospodarczy
297	Kulin	20	budynek gospodarczy
298	Kulin	21	dom
299	Kulin	22	dom mieszkalno-gospodarczy
300	Kulin	22	budynek gospodarczy
301	Kulin	22	budynek gospodarczy
302	Kulin	22	budynek gospodarczy
303	Kulin	23	budynek gospodarczy
304	Kulin	25	dom
305	Kulin	25	budynek gospodarczy
306	Kulin	25	budynek gospodarczy
307	Kulin	25	budynek gospodarczy
308	Kulin	26	dom
309	Kulin	26	budynek gospodarczy
310	Kulin	26	budynek gospodarczy
311	Kulin	27	dom
312	Kulin	27	budynek gospodarczy
313	Kulin	31	dom
314	Kulin	32	dom
315	Kulin	32	budynek gospodarczy
316	Kulin	32	budynek gospodarczy
317	Kulin	32	budynek gospodarczy
318	Kulin	42	dom
319	Kulin	43	dom mieszkalno-gospodarczy
320	Kulin	43	budynek gospodarczy
321	Kulin	47	dom
322	Kulin	47	budynek gospodarczy
323	Kulin	47	budynek gospodarczy
324	Kulin	49	dom
325	Kulin	49	budynek gospodarczy
326	Kulin	49	budynek gospodarczy
327	Kulin	55	budynek gospodarczy
328	Kulin	56	budynek gospodarczy
329	Kulin	56	budynek gospodarczy
330	Kulin	64	budynek gospodarczy
331	Kulin	65	budynek gospodarczy
332	Kulin	68	budynek gospodarczy
333	Kulin	70	budynek gospodarczy
334	Kulin	71	budynek gospodarczy
335	Kulin	74	dom
336	Kulin	78	budynek gospodarczy
337	Kulin	16/18	budynek gospodarczy
338	Kulin	16/18	budynek gospodarczy
339	Kulin	16/18	budynek gospodarczy
340	Kulin	40/41	dom sióstr zakonnych
341	Kulin	60/61	budynek gospodarczy
342	Kulin	60/61	budynek gospodarczy
343	Kulin	72/73	budynek gospodarczy

344	Kulin	72/73	budynek gospodarczy	
345	Kulin		kościół	
346	Kulin		kaplica grobowa	
347	Kulin		cmentarz katolicki	
348	Kulin		remiza	
349	Ligotka		cmentarz wiejski	
350	Ligotka		pałac	zespół pałacowo-folwarczny
351	Ligotka		oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
352	Ligotka		chlewnia	zespół pałacowo-folwarczny
353	Ligotka		park	zespół pałacowo-folwarczny
354	Lipnica	7	dom	
355	Lipnica	30	dom	
356	Lipnica	31	dom	
357	Lipnica	33	dom	
358	Lipnica	36	dom mieszkalno-gospodarczy	
359	Lipnica	42	dom mieszkalno-gospodarczy	
360	Lipnica	49	stodoła	
361	Lipnica		cmentarz wiejski	
362	Michałów	5	dom	
363	Michałów	6	dom	
364	Michałów	6	budynek gospodarczy	
365	Michałów	7	dom mieszkalno-gospodarczy	
366	Michałów	7	budynek gospodarczy	
367	Michałów	9	dom	
368	Michałów	9	budynek gospodarczy	
369	Michałów	11	dwór	zespół folwarczny
370	Michałów	11	obora	zespół folwarczny
371	Michałów	11	park	zespół folwarczny
372	Michałów	16	dom	
373	Michałów		cmentarz wiejski	
374	Odyniec		dom	zespół folwarczny
375	Odyniec		stodoła	zespół folwarczny
376	Ogrodnica	4	dom	
377	Ogrodnica	5	dom	
378	Ogrodnica	12	dom	
379	Ogrodnica	12	budynek gospodarczy	
380	Ogrodnica	15	dom	
381	Ogrodnica	19	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
382	Ogrodnica	19	spichlerz	zespół pałacowo-folwarczny
383	Ogrodnica	19	obora	zespół pałacowo-folwarczny
384	Ogrodnica	19	park	zespół pałacowo-folwarczny
385	Ogrodnica	24	dom	
386	Ogrodnica	24	budynek gospodarczy	
387	Ogrodnica	32	budynek gospodarczy	
388	Ogrodnica	35	budynek gospodarczy	
389	Ogrodnica	37	budynek gospodarczy	
390	Ogrodnica		cmentarz wiejski	
391	Ogrodnica		trafostacja	

392	Pęczków	1	chlewnia	zespół pałacowo-folwarczny
393	Pęczków	1	budynek gospodarczy	zespół pałacowo-folwarczny
394	Pęczków	1	park	zespół pałacowo-folwarczny
395	Pęczków	3	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
396	Pęczków	12	budynek gospodarczy	
397	Pęczków	13	budynek gospodarczy	
398	Pęczków	13	budynek gospodarczy	
399	Pęczków	14	dom mieszkalno-gospodarczy	
400	Pęczków	15	budynek gospodarczy	
401	Pęczków	19	budynek gospodarczy	
402	Pęczków	19	budynek gospodarczy	
403	Proszków	5	stodoła	
404	Proszków	11	stajnia	zespół pałacowo-folwarczny
405	Proszków	11	obora	zespół pałacowo-folwarczny
406	Proszków	11	obora	zespół pałacowo-folwarczny
407	Proszków	11	obora	zespół pałacowo-folwarczny
408	Proszków	11	spichlerz	zespół pałacowo-folwarczny
409	Proszków	12	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
410	Proszków	17	budynek gospodarczy	
411	Proszków	17	budynek gospodarczy	
412	Proszków	17	budynek gospodarczy	
413	Proszków	27	budynek gospodarczy	
414	Proszków	28	budynek gospodarczy	
415	Proszków	29	budynek gospodarczy	
416	Proszków	31	dom mieszkalno-gospodarczy	
417	Proszków	32	plebania	
418	Proszków	39	budynek gospodarczy	
419	Proszków	45	dom mieszkalno-gospodarczy	
420	Proszków	46	dom	
421	Proszków	46	budynek gospodarczy	
422	Proszków	7/14	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
423	Proszków	7/14	mur pałacowy	zespół pałacowo-folwarczny
424	Proszków	7/14	park	zespół pałacowo-folwarczny
425	Proszków		kościół	
426	Proszków		kaplica grobowa	
427	Proszków		cmentarz katolicki	
428	Proszków		dworzec	zespół dworca
429	Proszków		wc	zespół dworca
430	Proszków		trafostacja	
431	Przedmoście	2	dom	
432	Przedmoście	8	dom	
433	Przedmoście	23	dom	
434	Przedmoście	38	budynek gospodarczy	
435	Przedmoście	45	dom	
436	Przedmoście	47	dom	
437	Przedmoście	62	dom	
438	Przedmoście		cmentarz poewangelicki	
439	Przedmoście		cmentarz wiejski ob. pastwisko	

440	Przedmoście		obiekt kolejowy	
441	Przedmoście		trafostacja	
442	Rakoszyce	77	baszta	zespół pałacowo-folwarczny
443	Rakoszyce	77	obora	zespół pałacowo-folwarczny
444	Rakoszyce	77	obora	zespół pałacowo-folwarczny
445	Rakoszyce	77	gorzelnia	zespół pałacowo-folwarczny
446	Rakoszyce	77	wjazdowa brama	zespół pałacowo-folwarczny
447	Rakoszyce	77	owczarnia	zespół pałacowo-folwarczny
448	Rakoszyce	77	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
449	Rakoszyce	77	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
450	Rakoszyce	77	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
451	Rakoszyce	77	park	zespół pałacowo-folwarczny
452	Rakoszyce	Krótką 1a	dom	
453	Rakoszyce	Łąkowa 13	dom	
454	Rakoszyce	Ogrodowa 7	dom mieszkalno-gospodarczy	
455	Rakoszyce	Średzka 13	dom mieszkalno-gospodarczy	
456	Rakoszyce	Średzka 13	budynek gospodarczy	
457	Rakoszyce	Wrocławska 1	budynek gospodarczy	
458	Rakoszyce	Wrocławska 1	budynek gospodarczy	
459	Rakoszyce	Wrocławska 11	dom	
460	Rakoszyce	Wrocławska 11	budynek gospodarczy	
461	Rakoszyce	Wrocławska 12	dom	
462	Rakoszyce	Wrocławska 13	budynek gospodarczy	
463	Rakoszyce	Wrocławska 20	dom mieszkalno-gospodarczy	
464	Rakoszyce		kościół	
465	Rakoszyce		cmentarz katolicki	
466	Rakoszyce		cmentarz wiejski	
467	Rzeczyca	Leśna	stodoła	
468	Rzeczyca	Odrzańska 15	dom	
469	Rzeczyca	Odrzańska 17	dom mieszkalno-gospodarczy	
470	Rzeczyca	Odrzańska 19	dom	
471	Rzeczyca	Odrzańska 2	dom	
472	Rzeczyca	Odrzańska 7	dom	
473	Rzeczyca	Środkowa 6	dom	
474	Słup	40	dom	
475	Słup		cmentarz poewangelicki	
476	Słup		trafostacja	
477	Szczepanów	Długa 19	dom	
478	Szczepanów	Długa 24	dom	
479	Szczepanów	Długa 27	dom	
480	Szczepanów	Długa 4	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
481	Szczepanów	Długa 4	dom zarządcy	zespół pałacowo-folwarczny
482	Szczepanów	Długa 4	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
483	Szczepanów	Długa 4	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
484	Szczepanów	Długa 4	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
485	Szczepanów	Długa 4	stajnia	zespół pałacowo-folwarczny
486	Szczepanów	Długa 4	obora	zespół pałacowo-folwarczny
487	Szczepanów	Długa 4	obora	zespół pałacowo-folwarczny

488	Szczepanów	Długa 4	obora	zespół pałacowo-folwarczny
489	Szczepanów	Długa 4	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
490	Szczepanów	Długa 4	komin gorzelni	zespół pałacowo-folwarczny
491	Szczepanów	Długa 4	herbaciarnia (ruina)	zespół pałacowo-folwarczny
492	Szczepanów	Długa 4	park	zespół pałacowo-folwarczny
493	Szczepanów	Długa 71	dom	
494	Szczepanów	Sadowa 4	dwór	zespół dworski
495	Szczepanów	Sadowa 4	magazyn nawozów	zespół dworski
496	Szczepanów	Średzka 1	dom	
497	Szczepanów	Średzka 11	dom	
498	Szczepanów	Średzka 3	dom	
499	Szczepanów	Średzka 9	dom mieszkalno-gospodarczy	
500	Szczepanów		kościół	
501	Szczepanów		cmentarz katolicki	
502	Szczepanów		mur cmentarza z bramą	
503	Szczepanów		kościół pomocniczy	
504	Szczepanów		cmentarz wiejski	
505	Święte	13	dom	
506	Święte	16	dom	
507	Święte	24	budynek gospodarczy	
508	Święte	24	budynek gospodarczy	
509	Święte	26	dom	
510	Święte	30	stodoła	
511	Święte	30	stodoła	
512	Święte	45	stodoła	
513	Święte	54	dom	
514	Święte	58	dom	
515	Święte	65	dom	
516	Święte	66	dom	
517	Święte	71	dom	
518	Święte		kościół	
519	Święte		cmentarz katolicki	
520	Święte		cmentarz wiejski	
521	Wojczyce	1	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
522	Wojczyce	1	stajnia	zespół pałacowo-folwarczny
523	Wojczyce	1	stajnia	zespół pałacowo-folwarczny
524	Wojczyce	1	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
525	Wojczyce	1	park	zespół pałacowo-folwarczny
526	Wojczyce	4	dom mieszkalno-gospodarczy	
527	Wojczyce	5	dom mieszkalno-gospodarczy	
528	Wojczyce	9	budynek gospodarczy	
529	Wojczyce	13	dom	
530	Wojczyce	14	oficyna	zespół pałacowo-folwarczny
531	Wojczyce		trafostacja	
532	Wrocisławice	2	budynek gospodarczy	
533	Wrocisławice	2	budynek gospodarczy	
534	Wrocisławice	3	dom	
535	Wrocisławice	3	budynek gospodarczy	

536	Wrocisławice	6	dom	
537	Wrocisławice	6	budynek gospodarczy	
538	Wrocisławice	6	budynek gospodarczy	
539	Wrocisławice	9	stodoła	
540	Wrocisławice	16	dom	
541	Wrocisławice	22	pałac	zespół pałacowo-folwarczny
542	Wrocisławice	24	obora	zespół pałacowo-folwarczny
543	Wrocisławice	24	obora	zespół pałacowo-folwarczny
544	Wrocisławice	24	stodoła	zespół pałacowo-folwarczny
545	Wrocisławice	24	spichlerz	zespół pałacowo-folwarczny
546	Wrocisławice	24	park	zespół pałacowo-folwarczny
547	Wrocisławice	25	dom	
548	Wrocisławice	29	dom	
549	Wrocisławice	32	dom	
550	Wrocisławice	32	budynek gospodarczy	
551	Wrocisławice	32	budynek gospodarczy	
552	Wrocisławice	34	dom	
553	Wrocisławice	37	dom	
554	Wrocisławice	37	budynek gospodarczy	
555	Wrocisławice	37	budynek gospodarczy	
556	Wrocisławice	38	dom	
557	Wrocisławice	38	budynek gospodarczy	
558	Wrocisławice	38	budynek gospodarczy	
559	Wrocisławice	38	budynek gospodarczy	
560	Wrocisławice	39	dom	
561	Wrocisławice	40	dom	
562	Wrocisławice	41	dom	
563	Wrocisławice	41	budynek gospodarczy	
564	Wrocisławice	41	stodoła	
565	Wrocisławice	41	budynek gospodarczy	
566	Wrocisławice	43	dom	
567	Wrocisławice	45	dom	
568	Wrocisławice	46	dom	
569	Wrocisławice	45/46	budynek gospodarczy	
570	Wrocisławice	45/46	budynek gospodarczy	
571	Wrocisławice		kościół	
572	Wrocisławice		cmentarz katolicki	
573	Wrocisławice		mur cmentarny	
574	Zakrzów		cmentarz wiejski	
575	Zakrzów	7	oficyna mieszkalna	zespół folwarczny
576	Zakrzów		stajnia	zespół folwarczny
577	Zakrzów		obora	zespół folwarczny
578	Zakrzów	1	dom	
579	Zakrzów	2	dom	
580	Zakrzów	3	dom	
581	Zakrzów	4	dom	
582	Zakrzów	5	dom	
583	Zakrzów	5	budynek gospodarczy	

584	Zakrzów	6/1	dom	
585	Zakrzów	6a/b	dom	
586	Zakrzów	8	dom	
587	Zakrzów	10	dom mieszkalno-gospodarczy	
588	Zakrzów	11	dom	
589	Zakrzów	11	budynek gospodarczy	
590	Zakrzów	12	świetlica	
591	Zakrzów	14	dom mieszkalno-gospodarczy	
592	Zakrzów	14	budynek gospodarczy	
593	Zakrzów	14	budynek gospodarczy	
594	Zakrzów	15/15a	dom	
595	Zakrzów	17	budynek mieszkalny	
596	Zakrzów	17	budynek gospodarczy	
597	Zakrzów	18	dom	
598	Zakrzów	19	dom mieszkalno-gospodarczy	
599	Zakrzów	19	budynek gospodarczy	
600	Zakrzów	19	budynek gospodarczy	
601	Zakrzów	20	budynek mieszkalny	
602	Zakrzów	21	dom mieszkalno-gospodarczy	
603	Zakrzów	23	dom mieszkalno-gospodarczy	
604	Zakrzów	24	dom	
605	Zakrzów	25	budynek gospodarczy	
606	Zakrzów	26	budynek mieszkalno-gospodarczy	
607	Zakrzów	27	dom	
608	Zakrzów	28	budynek gospodarczy	
609	Zakrzów	29	dom	
610	Zakrzów	29	budynek gospodarczy	
611	Zakrzów	30/30a	dom	
612	Zakrzów	30/30a	budynek gospodarczy	
613	Zakrzów	31	dom	
614	Zakrzów		trafostacja	
615	Zakrzów		budynek gospodarczy	
616	Zakrzów		droga brukowana	

Miasto Środa Śląska

Lp.	Miejscowość	Ulica	Nr	Obiekt	Uwagi
1	Środa Śląska	1-go Maja	1	dom	
2	Środa Śląska	1-go Maja	2	dom	
3	Środa Śląska	1-go Maja	3	dom	
4	Środa Śląska	1-go Maja	4	dom	
5	Środa Śląska	1-go Maja	6	dom	
6	Środa Śląska	Cmentarna		kaplica	
7	Środa Śląska	Daszyńskiego	2	dom	
8	Środa Śląska	Daszyńskiego	3	dom z oficyną	
9	Środa Śląska	Daszyńskiego	4	dom	
10	Środa Śląska	Daszyńskiego	7	dom ss. Salezjanek	

11	Środa Śląska	Daszyńskiego	9	dom	
12	Środa Śląska	Daszyńskiego	11	dom	
13	Środa Śląska	Daszyńskiego	13	dom	
14	Środa Śląska	Daszyńskiego	15	dom	
15	Środa Śląska	Daszyńskiego	17	budynek biurowy	zespół Straży Pożarnej
16	Środa Śląska	Daszyńskiego	19	remiza (garaże)	zespół Straży Pożarnej
17	Środa Śląska	Daszyńskiego	20	dom	
18	Środa Śląska	Daszyńskiego	22	dom	
19	Środa Śląska	Daszyńskiego	23	dom	
20	Środa Śląska	Daszyńskiego	26	dom	
21	Środa Śląska	Daszyńskiego	29	willa	
22	Środa Śląska	Daszyńskiego	30	dom	
23	Środa Śląska	Działkowa	1/3	dom	
24	Środa Śląska	Działkowa	5/7	dom	
25	Środa Śląska	Działkowa	6/8	dom	
26	Środa Śląska	Kilińskiego	1	dom	
27	Środa Śląska	Kilińskiego	4	dom	
28	Środa Śląska	Kilińskiego	5	dom	
29	Środa Śląska	Kilińskiego	6	dom	
30	Środa Śląska	Kilińskiego	7	dom	
31	Środa Śląska	Kilińskiego	9	dom	
32	Środa Śląska	Kilińskiego	11	dom	
33	Środa Śląska	Kilińskiego	16	dom	
34	Środa Śląska	Kilińskiego	19	dom	
35	Środa Śląska	Kilińskiego	21	dom	
36	Środa Śląska	Kilińskiego	23	dom	
37	Środa Śląska	Kilińskiego	25	dom	
38	Środa Śląska	Kilińskiego	30	budynek ZOZ	zespół bud. ZOZ
39	Środa Śląska	Kilińskiego	30	budynek gospodarczy	zespół bud. ZOZ
40	Środa Śląska	Kilińskiego	31	willa	
41	Środa Śląska	Kilińskiego	32	dom	
42	Środa Śląska	Kilińskiego	28/30	budynek ZOZ	zespół bud. ZOZ
43	Środa Śląska	Kilińskiego	33a	pałac ob. ośrodek szkolno-wychowawczy	
44	Środa Śląska	Kolejowa	1	dom	
45	Środa Śląska	Kolejowa	2	kościół św. Andrzeja	
46	Środa Śląska	Kolejowa	2	dzwonnica	
47	Środa Śląska	Kolejowa	9	dom	
48	Środa Śląska	Kolejowa	10	dom	
49	Środa Śląska	Kolejowa	11	dom	
50	Środa Śląska	Kolejowa	13	dom	
51	Środa Śląska	Kolejowa	17	dom	
52	Środa Śląska	Kolejowa	18	dom	
53	Środa Śląska	Kolejowa	19	dom	
54	Środa Śląska	Kolejowa	21	dom	
55	Środa Śląska	Kolejowa	22	dom	
56	Środa Śląska	Kolejowa	23	dom	
57	Środa Śląska	Kolejowa	25	poczta	
58	Środa Śląska	Kolejowa	26	dom	

59	Środa Śląska	Kolejowa	29	dom	
60	Środa Śląska	Kolejowa	31	dom	
61	Środa Śląska	Kolejowa	36	dawny browar	zespół Feldschlosschen
62	Środa Śląska	Kolejowa	36	budynek gospodarczy browaru	zespół Feldschlosschen
63	Środa Śląska	Kolejowa	36	budynek gospodarczy browaru	zespół Feldschlosschen
64	Środa Śląska	Kolejowa	37	dom	
65	Środa Śląska	Kolejowa	39	dom	
66	Środa Śląska	Kościuszki	1	dom	
67	Środa Śląska	Kościuszki	2	dom	
68	Środa Śląska	Kościuszki	3	dom	
69	Środa Śląska	Kościuszki	4	dom	
70	Środa Śląska	Kościuszki	7	dom	
71	Środa Śląska	Kościuszki	9	dom	
72	Środa Śląska	Kościuszki	11	dom	
73	Środa Śląska	Kościuszki	12	dom	
74	Środa Śląska	Kościuszki	13	dom	
75	Środa Śląska	Kościuszki	17	dom	
76	Środa Śląska	Kościuszki	18	dom	
77	Środa Śląska	Kościuszki	23	dom	
78	Środa Śląska	Kościuszki	25	dom	
79	Środa Śląska	Kościuszki	26	dom	
80	Środa Śląska	Kościuszki	27	dom	
81	Środa Śląska	Kościuszki	28	dom	
82	Środa Śląska	Kościuszki	30	dom	
83	Środa Śląska	Kościuszki	32	dom	
84	Środa Śląska	Kościuszki	38	dom	
85	Środa Śląska	Kościuszki	40	dom	
86	Środa Śląska	Kościuszki	42	dom z oficyną	
87	Środa Śląska	Kościuszki	47	dom	
88	Środa Śląska	Kościuszki	48	dom	
89	Środa Śląska	Kościuszki	49	dom	
90	Środa Śląska	Kościuszki	50	dom	
91	Środa Śląska	Kościuszki	51	dom	
92	Środa Śląska	Kościuszki	52	dom	
93	Środa Śląska	Kościuszki	54	dom	
94	Środa Śląska	Kościuszki	58	dom	
95	Środa Śląska	Kościuszki	40a	dom	
96	Środa Śląska	Kościuszki		kościół klasztorny św. Krzyża	
97	Środa Śląska	Kościuszki		klasztor franciszkanów	
98	Środa Śląska	Krucza	2	budynek gospodarczy folwarku Gut Probstei	zespół Gut Probstei
99	Środa Śląska	Krucza	2	budynek gospodarczy folwarku Gut Probstei	zespół Gut Probstei
100	Środa Śląska	Legnicka	1	dom	
101	Środa Śląska	Legnicka	4	internat LO	
102	Środa Śląska	Legnicka	16	dom	
103	Środa Śląska	Legnicka	17	dom z oficyną	
104	Środa Śląska	Legnicka	18	dom	
105	Środa Śląska	Legnicka	23	dom	
106	Środa Śląska	Legnicka	40	kościół szpitalny NMP	

107	Środa Śląska	Legnicka	40	dom mieszkalny folwarku Gut Probstei	zespół Gut Probstei
108	Środa Śląska	Legnicka	6/8/10	internat LO	
109	Środa Śląska	Leśna	1	pałac	
110	Środa Śląska	Leśna	1	park pałacowy	
111	Środa Śląska	Lipowa	22	dom	
112	Środa Śląska	Łanowa	1	dom	
113	Środa Śląska	Łanowa	2	dom	
114	Środa Śląska	Malczycka	21	dom	
115	Środa Śląska	Malczycka	23	dom	
116	Środa Śląska	Malczycka	25	dom	
117	Środa Śląska	Malczycka	28	dom	
118	Środa Śląska	Malczycka	37	dom	
119	Środa Śląska	Malczycka	39	dom	
120	Środa Śląska	Malczycka	24/26	dom	
121	Środa Śląska	Mleczarska	2	dom	
122	Środa Śląska	Mleczarska	3	dawny żłobek miejski	
123	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	1	dom	
124	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	7	zakład energetyczny	
125	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	8	dom	
126	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	12	dom	
127	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	13	dom	
128	Środa Śląska	Ogrody Zamkowe	14	dom	
129	Środa Śląska	Parkowa	1	prokuratura rejonowa	
130	Środa Śląska	Parkowa	2	willa	
131	Środa Śląska	Partyzantów	2	dom	
132	Środa Śląska	Partyzantów	3	dom	
133	Środa Śląska	Partyzantów	4	dom	
134	Środa Śląska	Plac Wolności	1	Urząd Miejski	
135	Środa Śląska	Plac Wolności	3	Ratusz	
136	Środa Śląska	Plac Wolności	4	budynek mieszkalno-usługowy ob. UM i muzeum	
137	Środa Śląska	Plac Wolności	5	budynek mieszkalno-usługowy ob. UM	
138	Środa Śląska	Plac Wolności	6	dom	
139	Środa Śląska	Plac Wolności	8	dom	
140	Środa Śląska	Plac Wolności	10	dom	
141	Środa Śląska	Plac Wolności	11	dom	
142	Środa Śląska	Plac Wolności	14	dom	
143	Środa Śląska	Plac Wolności	20	dom	
144	Środa Śląska	Plac Wolności	22	dom	
145	Środa Śląska	Plac Wolności	23	dom	
146	Środa Śląska	Plac Wolności	24	dom	
147	Środa Śląska	Plac Wolności	25	dom	
148	Środa Śląska	Plac Wolności	26	dom	
149	Środa Śląska	Plac Wolności	27	dom	

150	Środa Śląska	Plac Wolności	28	dom	
151	Środa Śląska	Plac Wolności	29	dom z oficyną	
152	Środa Śląska	Plac Wolności	30	dom	
153	Środa Śląska	Plac Wolności	31	dom	
154	Środa Śląska	Plac Wolności	32	dom	
155	Środa Śląska	Plac Wolności	33	dom z oficyną	
156	Środa Śląska	Plac Wolności	34	dom	
157	Środa Śląska	Plac Wolności	35	dom	
158	Środa Śląska	Plac Wolności	36	dom	
159	Środa Śląska	Plac Wolności	37	dom	
160	Środa Śląska	Plac Wolności	39	dom	
161	Środa Śląska	Plac Wolności	41	dom	
162	Środa Śląska	Plac Wolności	42	dom	
163	Środa Śląska	Plac Wolności	43	dom	
164	Środa Śląska	Plac Wolności	44	dom	
165	Środa Śląska	Plac Wolności	45	dom	
166	Środa Śląska	Plac Wolności	46	dom z oficyną	
167	Środa Śląska	Plac Wolności	47	dom	
168	Środa Śląska	Plac Wolności	48	dom	
169	Środa Śląska	Plac Wolności	50	dom	
170	Środa Śląska	Plac Wolności	51	dom z oficyną	
171	Środa Śląska	Plac Wolności	52	dom z oficyną	
172	Środa Śląska	Plac Wolności	53	dom	
173	Środa Śląska	Plac Wolności	59	dom z oficyną	
174	Środa Śląska	Plac Wolności	64	dom	
175	Środa Śląska	Plac Wolności	65	dom	
176	Środa Śląska	Plac Wolności	67	dom z oficyną	
177	Środa Śląska	Plac Wolności	69	dom	
178	Środa Śląska	Plac Wolności	71	dom	
179	Środa Śląska	Plac Wolności	73	dom	
180	Środa Śląska	Plac Wolności	75	dom	
181	Środa Śląska	Plac Wolności	76	dom	
182	Środa Śląska	Plac Wolności	77	dom	
183	Środa Śląska	Plac Wolności	79	dom	
184	Środa Śląska	Plac Wolności	80	dom	
185	Środa Śląska	Plac Wolności	81	dom	
186	Środa Śląska	Plac Wolności	83	dom	
187	Środa Śląska	Plac Wolności	4a	budynek mieszkalno-usługowy ob. UM	
188	Środa Śląska	Plac Wolności	55/57	dom z oficyną	
189	Środa Śląska	Plac Wolności	56/58/60	Średzki Dom Kultury	
190	Środa Śląska	Plac Wolności	5a	budynek mieszkalno-usługowy ob. UM	
191	Środa Śląska	Przechodnia	1	dom	
192	Środa Śląska	Sikorskiego	4	dom	
193	Środa Śląska	Sikorskiego	10	dom	
194	Środa Śląska	Sikorskiego	11	dom mieszkalno-gospodarczy	
195	Środa Śląska	Sikorskiego	14	dom	
196	Środa Śląska	Sikorskiego	25	dom	

197	Środa Śląska	Sikorskiego	29	dom	zespół folwarczny
198	Środa Śląska	Sikorskiego	37	dom mieszkalno-gospodarczy	zespół folwarczny
199	Środa Śląska	Sikorskiego	37	budynek gospodarczy	zespół folwarczny
200	Środa Śląska	Sikorskiego	37	budynek gospodarczy	zespół folwarczny
201	Środa Śląska	Sikorskiego		transformator	
202	Środa Śląska	Słowackiego	1	dom	
203	Środa Śląska	Słowackiego	2	dom	
204	Środa Śląska	Słowackiego	3/5	dom	
205	Środa Śląska	Słowackiego	4/6	dom	
206	Środa Śląska	Słowackiego	7/9	dom	
207	Środa Śląska	Słowackiego	8/10	dom	
208	Środa Śląska	Stacyjna	2	dom	zespół dworca kolejowego
209	Środa Śląska	Stacyjna	3	dom	zespół dworca kolejowego
210	Środa Śląska	Stacyjna	3	budynek gospodarczy	zespół dworca kolejowego
211	Środa Śląska	Stacyjna	3	budynek gospodarczy	zespół dworca kolejowego
212	Środa Śląska	Stacyjna	4	dworzec	zespół dworca kolejowego
213	Środa Śląska	Stacyjna	4	nastawnia przy przejeździe	zespół dworca kolejowego
214	Środa Śląska	Stacyjna	4	wc	zespół dworca kolejowego
215	Środa Śląska	Strzelecka	3	willa	
216	Środa Śląska	Strzelecka	5	willa	
217	Środa Śląska	Strzelecka	7	willa	
218	Środa Śląska	Strzelecka	9	willa	
219	Środa Śląska	Strzelecka	11	willa	
220	Środa Śląska	Szkolna	1	dom	
221	Środa Śląska	św. Andrzeja	1	dom	
222	Środa Śląska	św. Andrzeja	2	komenda powiatowa policji	
223	Środa Śląska	św. Andrzeja	3	sąd rejonowy	
224	Środa Śląska	św. Andrzeja	3	zespół adwokacki	
225	Środa Śląska	św. Andrzeja	1b	dom	
226	Środa Śląska	Świdnicka	4	dom	
227	Środa Śląska	Świdnicka	6	dom	
228	Środa Śląska	Świdnicka	7	dom	
229	Środa Śląska	Świdnicka	9	dom	
230	Środa Śląska	Świdnicka	11	dom	
231	Środa Śląska	Świdnicka	13	dom z oficyną	
232	Środa Śląska	Świdnicka	18	dom	
233	Środa Śląska	Świdnicka	19	dom z oficyną	
234	Środa Śląska	Świdnicka	21	dom	
235	Środa Śląska	Świdnicka	22	dom	
236	Środa Śląska	Świdnicka	25	dom	
237	Środa Śląska	Świdnicka	26	dom	
238	Środa Śląska	Świdnicka	28	dom	
239	Środa Śląska	Świdnicka	29	dom	

240	Środa Śląska	Świdnicka	30	dom	
241	Środa Śląska	Świdnicka	32	dom	
242	Środa Śląska	Świdnicka	33	rejon dróg publicznych	
243	Środa Śląska	Świdnicka	34	dom	
244	Środa Śląska	Świdnicka	35	willa	
245	Środa Śląska	Świdnicka	36	dom	
246	Środa Śląska	Świdnicka	37	dom	
247	Środa Śląska	Świdnicka	38	dom	
248	Środa Śląska	Świdnicka	39	dom	
249	Środa Śląska	Świdnicka	41	dom	
250	Środa Śląska	Świdnicka	40a	dom	
251	Środa Śląska	Traugutta	1	dom	
252	Środa Śląska	Traugutta	4	dom	
253	Środa Śląska	Traugutta	19	dom	
254	Środa Śląska	Traugutta	12/14	dom	
255	Środa Śląska	Traugutta	3/5	dom	
256	Środa Śląska	Traugutta	7/9	dom	
257	Środa Śląska	Traugutta	9/11	dom	
258	Środa Śląska	Traugutta	16/18	dom	
259	Środa Śląska	Wąska	4	dom	
260	Środa Śląska	Wąska	7	dom	
261	Środa Śląska	Wiejska	2	budynek gospodarczy	
262	Środa Śląska	Wrocławska	1	dom	
263	Środa Śląska	Wrocławska	2	biurowiec ob. UMiG	
264	Środa Śląska	Wrocławska	4	biura	
265	Środa Śląska	Wrocławska	6	dom	
266	Środa Śląska	Wrocławska	9	dom	
267	Środa Śląska	Wrocławska	10	liceum medyczne	
268	Środa Śląska	Wrocławska	11	hotel pracowniczy	
269	Środa Śląska	Wrocławska	13	dom	
270	Środa Śląska	Wrocławska	14	zakład produkcji uszczelnień technicznych	
271	Środa Śląska	Wrocławska	15	dom	
272	Środa Śląska	Wrocławska	19	biura ZSL	
273	Środa Śląska	Wrocławska	21	dom	
274	Środa Śląska	Wrocławska	23	dom	
275	Środa Śląska	Wrocławska	27	dom	
276	Środa Śląska	Wrocławska	31	dom	
277	Środa Śląska	Wrocławska	31	garaż	
278	Środa Śląska	Wrocławska	34	dom	
279	Środa Śląska	Wrocławska	39	dom	
280	Środa Śląska	Wrocławska	41	dom	
281	Środa Śląska	Wrocławska	44	dom	
282	Środa Śląska	Wrocławska	16/18	dom i pogotowie weterynaryjne	
283	Środa Śląska	Żwirki i Wigury	2	dom	
284	Środa Śląska	Żwirki i Wigury	3	dom	
285	Środa Śląska	Żwirki i Wigury	4	dom	

286	Środa Śląska	Żwirki i Wigury	5	dom	
287	Środa Śląska			park miejski	Malczycka/Kolejowa
288	Środa Śląska			pozostałości obwarowań miejskich	
289	Środa Śląska			zamek książęcy (relikty)	pod ziemią

WYKAZ ZABYTKOWYCH UKŁADÓW PRZESTRZENNYCH Z TERENU GMINY

1	BRODNO	Historyczny układ ruralistyczny wsi
2	BUCZKI	Historyczny układ ruralistyczny wsi
3	BUKÓWEK	Historyczny układ ruralistyczny wsi
4	CESARZOWICE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
5	CHWALIMIERZ	Historyczny układ ruralistyczny wsi
6	CIECHÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi
7	GOZDAWA	Historyczny układ ruralistyczny wsi
8	JASTRZĘBCE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
9	JUGOWIEC	Historyczny układ ruralistyczny wsi
10	JUSZCZYN	Historyczny układ ruralistyczny wsi
11	KOBYLNIKI	Historyczny układ ruralistyczny wsi
12	KOMORNIKI	Historyczny układ ruralistyczny wsi
13	KRYNICZNO	Historyczny układ ruralistyczny wsi
14	KULIN	Historyczny układ ruralistyczny wsi
15	LIGOTKA	Historyczny układ ruralistyczny wsi
16	LIPNICA	Historyczny układ ruralistyczny wsi
17	MICHAŁÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi
18	OGRODNICA	Historyczny układ ruralistyczny wsi
19	PĘCZKÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi
20	PROSZKÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi
21	PRZEDMOŚCIE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
22	RAKOSZYCE	Historyczny układ ruralistyczny wsi

23	RZECZYCA	Historyczny układ ruralistyczny wsi
24	SŁUP	Historyczny układ ruralistyczny wsi
25	SZCZEPANÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi wraz z przysiółkami Jaśkowice, Lisiny i Odyniec
26	ŚRODA ŚLĄSKA	Historyczny układ urbanistyczny miasta wraz z przedmieściami i historycznymi układami osiedli
27	ŚWIĘTE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
28	WOJCZYCE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
29	WROCISŁAWICE	Historyczny układ ruralistyczny wsi
30	ZAKRZÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi

WYKAZ ZABYTKOWYCH CMENTARZY Z TERENU GMINY

1	BRODNO	Cmentarz wiejski	na pd. od wsi
2	BUKÓWEK	Cmentarz katolicki	
3	BUKÓWEK	Cmentarz ewangelicki	
4	CESARZOWICE	Cmentarz katolicki	
5	CESARZOWICE	Cmentarz wiejski	w pn. części wsi
6	CHWALIMIERZ	Cmentarz wiejski	na pn.-zach. od wsi
7	CIECHÓW	Cmentarz katolicki	
8	CIECHÓW	Cmentarz wiejski	w zach. części wsi
9	JASTRZĘBCE	Cmentarz leśny	na pd. od wsi
10	JUSZCZYN	Cmentarz katolicki	
11	KOBYLNIKI	Cmentarz leśny	na wsch. od wsi
12	KRYNICZNO	Cmentarz katolicki	
13	KULIN	Cmentarz katolicki	
14	LIGOTKA	Cmentarz wiejski	na wsch. od wsi
15	LIPNICA	Cmentarz wiejski	na wsch. od wsi
16	MICHAŁÓW	Cmentarz wiejski	na pn.-wsch. skraju wsi
17	OGRODNICA	Cmentarz wiejski	na wsch. od wsi
18	PROSZKÓW	Cmentarz katolicki	
19	PRZEDMOŚCIE	Cmentarz poewangelicki	w pd.-wsch. części wsi
20	PRZEDMOŚCIE	D. cmentarz wiejski, ob. pastwisko	w pn. części wsi
21	RAKOSZYCE	Cmentarz katolicki	
22	RAKOSZYCE	Cmentarz wiejski	
23	SŁUP	Cmentarz poewangelicki	na pn.-zach. od wsi
24	SZCZEPANÓW	Cmentarz katolicki	
25	SZCZEPANÓW	Cmentarz wiejski	w pn. części wsi

26	ŚRODA ŚLĄSKA	Cmentarz katolicki	Pl. Wolności
27	ŚRODA ŚLĄSKA	Cmentarz komunalny	ul. Cmentarna
28	ŚRODA ŚLĄSKA	D. cmentarz komunalny, ob. skwer	po pn. stronie murów miasta
29	ŚRODA ŚLĄSKA	Cmentarz żydowski	ul. Górna 6
30	ŚRODA ŚLĄSKA	Cmentarz wiejski	ul. Wiejska
31	ŚWIĘTE	Cmentarz katolicki	
32	ŚWIĘTE	Cmentarz wiejski	w zach. części wsi
33	WROCISŁAWICE	Cmentarz katolicki	
34	ZAKRZÓW	Cmentarz wiejski	na pd. od wsi

WYKAZ STANOWISK WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Lp.	Obszar AZP	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze
1	77-24	Rzeczyca	1	6
2	77-24	Rzeczyca	2	7
3	77-24	Rzeczyca	3	8
4	77-24	Brodno	1	10
5	77-24	Brodno	2	11
6	77-24	Brodno	3	12
7	77-24	Brodno	4	13
8	77-24	Brodno	5	14
9	77-24	Brodno	6	15
10	77-24	Brodno	7	16
11	77-24	Brodno	10	19
12	77-24	Brodno	11	20
13	77-24	Brodno	12	21
14	77-24	Brodno	13	22
15	77-24	Brodno	14	23
16	77-24	Brodno	16	25
17	77-24	Zakrzów	1	26
18	77-24	Zakrzów	2	27
19	77-24	Zakrzów	3	28
20	77-24	Szczepanów	11	29
21	77-24	Szczepanów	22	30
22	77-24	Szczepanów	23	31
23	77-24	Szczepanów	24	32
24	77-24	Szczepanów	25	33
25	77-24	Szczepanów	26	34
26	77-24	Lipnica	1	35
27	77-24	Lipnica	4	36
28	77-24	Lipnica	5	37
29	77-24	Lipnica	9	39
30	77-24	Lipnica	10	40
31	77-25	Słup	1	10

32	77-25	Słup	2	11
33	77-25	Słup	3	12
34	77-25	Słup	4	13
35	77-25	Słup	5	14
36	77-25	Słup	6	15
37	77-25	Kobylniki	1	16
38	77-25	Kobylniki	2	17
39	78-24	Szczepanów	12	1
40	78-24	Szczepanów	13	2
41	78-24	Szczepanów	14	3
42	78-24	Szczepanów	15	4
43	78-24	Szczepanów	16	5
44	78-24	Szczepanów	17	6
45	78-24	Szczepanów	18	7
46	78-24	Szczepanów	19	8
47	78-24	Szczepanów	20	9
48	78-24	Szczepanów	21	10
49	78-24	Szczepanów	27	11
50	78-24	Szczepanów	28	12
51	78-24	Środa Śląska	2	13
52	78-24	Środa Śląska	6	14
53	78-24	Środa Śląska	7	15
54	78-24	Środa Śląska	8	16
55	78-24	Środa Śląska	9	17
56	78-24	Środa Śląska	10	18
57	78-24	Środa Śląska	11	19
58	78-24	Środa Śląska	12	20
59	78-24	Środa Śląska	13	21
60	78-24	Środa Śląska	14	22
61	78-24	Środa Śląska	15	23
62	78-24	Środa Śląska	16	24
63	78-24	Środa Śląska	17	25
64	78-24	Środa Śląska	18	26
65	78-24	Środa Śląska	19	27
66	78-24	Środa Śląska	20	28
67	78-24	Środa Śląska	21	29
68	78-24	Środa Śląska	22	30
69	78-24	Środa Śląska	23	31
70	78-24	Środa Śląska	24	32
71	78-24	Środa Śląska	25	33
72	78-24	Środa Śląska	26	34
73	78-24	Środa Śląska	27	35
74	78-24	Środa Śląska	28	36
75	78-24	Proszków	1	37
76	78-24	Proszków	2	38
77	78-24	Proszków	3	39
78	78-24	Jastrzębce	1	40
79	78-24	Lipnica	2	42

80	78-24	Lipnica	3	43
81	78-24	Lipnica	6	44
82	78-24	Proszków	4	45
83	78-24	Proszków	5	46
84	78-24	Proszków	6	47
85	78-24	Proszków	7	48
86	78-24	Szczepanów	27	49
87	78-24	Szczepanów	28	55
88	78-25	Juszczyn	1	16
89	78-25	Juszczyn	2	17
90	78-25	Juszczyn	3	18
91	78-25	Środa Śląska	3	19
92	78-25	Komorniki	1	20
93	78-25	Święte	1	21
94	78-25	Święte	2	22
95	78-25	Święte	3	23
96	78-25	Święte	4	24
97	78-25	Święte	5	25
98	78-25	Święte	6	26
99	78-25	Święte	7	27
100	78-25	Święte	8	28
101	78-25	Święte	9	29
102	78-25	Święte	10	30
103	78-25	Święte	11	31
104	78-25	Święte	12	32
105	78-25	Święte	13	33
106	78-25	Święte	14	34
107	78-25	Święte	15	35
108	78-25	Święte	16	36
109	78-25	Święte	17	37
110	78-25	Święte	18	38
111	78-25	Przedmoście	1	39
112	78-25	Przedmoście	2	40
113	78-25	Przedmoście	3	41
114	78-25	Przedmoście	4	42
115	78-25	Przedmoście	5	43
116	78-25	Przedmoście	6	44
117	78-25	Szczepanów	1	45
118	78-25	Szczepanów	2	46
119	78-25	Szczepanów	3	47
120	78-25	Szczepanów	4	48
121	78-25	Szczepanów	5	49
122	78-25	Szczepanów	6	50
123	78-25	Szczepanów	7	51
124	78-25	Szczepanów	8	52
125	78-25	Szczepanów	9	53
126	78-25	Szczepanów	10	54
127	78-25	Święte	19	56

128	78-25	Święte	20	57
129	79-23	Bukówek	4	44
130	79-23	Wrocisławice	2	55
131	79-23	Bukówek	5	57
132	79-23	Wrocisławice	1	59
133	79-24	Środa Śląska	1	1
134	79-24	Środa Śląska	4	2
135	79-24	Środa Śląska	5	3
136	79-24	Środa Śląska	6	4
137	79-24	Ogrodnica	1	5
138	79-24	Ogrodnica	2	6
139	79-24	Ogrodnica	3	7
140	79-24	Ogrodnica	4	8
141	79-24	Ogrodnica	5	9
142	79-24	Ogrodnica	6	10
143	79-24	Ogrodnica	7	11
144	79-24	Ogrodnica	8	12
145	79-24	Ogrodnica	9	13
146	79-24	Ogrodnica	10	14
147	79-24	Ogrodnica	11	15
148	79-24	Bukówek	1	16
149	79-24	Bukówek	2	17
150	79-24	Bukówek	3	18
151	79-24	Cesarzowice	2	19
152	79-24	Cesarzowice	3	20
153	79-24	Cesarzowice	4	21
154	79-24	Kulin	2	22
155	79-24	Kulin	3	23
156	79-24	Kulin	4	24
157	79-24	Ciechów	1	25
158	79-24	Ciechów	2	26
159	79-24	Ciechów	3	27
160	79-24	Ciechów	4	28
161	79-24	Ciechów	5	29
162	79-24	Ciechów	6	30
163	79-24	Ciechów	7	31
164	79-24	Ciechów	8	32
165	79-24	Chwalimierz	1	33
166	79-24	Chwalimierz	2	34
167	79-24	Chwalimierz	3	35
168	79-24	Chwalimierz	4	36
169	79-24	Chwalimierz	5	37
170	79-24	Chwalimierz	6	38
171	79-24	Chwalimierz	7	39
172	79-24	Chwalimierz	8	40
173	79-24	Chwalimierz	9	41
174	79-24	Chwalimierz	10	42
175	79-24	Chwalimierz	11	43

176	79-24	Chwalimierz	12	44
177	79-24	Chwalimierz	13	45
178	79-24	Chwalimierz	14	46
179	79-24	Chwalimierz	15	47
180	79-24	Chwalimierz	16	48
181	79-24	Jugowiec	4	49
182	79-24	Ciechów	9	50
183	79-24	Buczki	10	51
184	79-25	Jugowiec	1	1
185	79-25	Jugowiec	2	2
186	79-25	Jugowiec	9	5
187	79-25	Kryniczno	1	6
188	79-25	Kryniczno	1	6
189	79-25	Kryniczno	1	6
190	79-25	Kryniczno	1	6
191	79-25	Kryniczno	4	9
192	79-25	Kryniczno	5	10
193	79-25	Kryniczno	6	11
194	79-25	Wojczyce	1	13
195	79-25	Wojczyce	2	14
196	79-25	Komorniki	1	18
197	79-25	Komorniki	2	19
198	79-25	Jugowiec	10	20
199	79-25	Jugowiec	11	21
200	79-25	Jugowiec	12	22
201	79-25	Jugowiec	13	23
202	79-25	Jugowiec	14	24
203	79-25	Jugowiec	15	25
204	79-25	Jugowiec	16	26
205	79-25	Juszczyn	4	27
206	79-25	Juszczyn	5	28
207	79-25	Juszczyn	6	29
208	79-25	Kryniczno	8	30
209	79-25	Kryniczno	9	31
210	79-25	Kryniczno	10	32
211	79-25	Kryniczno	11	33
212	79-25	Kryniczno	12	34
213	79-25	Kryniczno	13	35
214	79-25	Kryniczno	14	36
215	79-25	Kryniczno	15	37
216	79-25	Kryniczno	16	38
217	79-25	Kryniczno	17	39
218	79-25	Kryniczno	18	40
219	79-25	Kryniczno	19	41
220	79-25	Kryniczno	20	42
221	79-25	Kryniczno	21	43
222	79-25	Kryniczno	22	44
223	79-25	Kryniczno	23	45

224	79-25	Kryniczno	24	46
225	79-25	Kryniczno	25	47
226	79-25	Kryniczno	26	48
227	79-25	Kryniczno	27	49
228	79-25	Kryniczno	28	50
229	79-25	Kryniczno	29	51
230	79-25	Kryniczno	30	52
231	79-25	Gozdawa	1	53
232	79-25	Kryniczno	31	54
233	79-25	Kryniczno	32	55
234	79-25	Kryniczno	33	56
235	79-25	Kryniczno	34	57
236	79-25	Kryniczno	35	58
237	79-25	Kryniczno	36	59
238	79-25	Kryniczno	37	60
239	79-25	Juszczyn	7	61
240	79-25	Juszczyn	8	62
241	79-25	Juszczyn	9	63
242	79-25	Wojczyce	3	66
243	79-25	Wojczyce	4	67
244	79-25	Wojczyce	5	68
245	79-25	Wojczyce	6	69
246	79-25	Kryniczno	38	70
247	79-25	Kryniczno	39	72
248	79-25	Kryniczno	40	73
249	79-25	Kryniczno	41	74
250	80-25	Rakoszyce	1	1
251	80-25	Rakoszyce	2	2
252	80-25	Rakoszyce	3	13
253	80-25	Rakoszyce	4	14
254	80-25	Rakoszyce	5	15
255	80-25	Rakoszyce	6	16
256	80-25	Rakoszyce	7	35

Pogrubioną czcionką oznaczono stanowiska wpisane do rejestru zabytków